

Met stip op één

Een onderzoek naar het succesvolle debuut van Leefbaar Rotterdam in de Rotterdamse gemeentepolitiek

T. A. de Wit

S 03 323 56

27 maart 2013

Scriptiebegeleider: Hans Vollaard

Tweede lezer: Ruud Koole

*“Wat gaan Fortuyn en die vijftien mensen die niemand kent, doen in de raad?
Het zijn ledenpoppen. Ik voorzie een ramp voor Rotterdam én voor dit land als
dit zo doorgaat”*

(Manuel Kneepkens, Stadspartij Rotterdam, in een televisie-uitzending op Radio Rijnmond, 6 maart 2002)

Inhoudsopgave

1 Inleiding en onderzoeksopzet	6
1.1 Onderzoeksvraag	7
1.2 Deelvragen	7
1.3 Wetenschappelijke relevantie	8
1.4 Casuselectie	8
1.5 Theoretisch kader	8
1.6 Succesfactoren	10
1.7 Methodiek	15
1.8 Hypothesen	17
1.9 Operationalisatie	17
2 Historisch overzicht	22
2.1 De oprichting van Leefbaar Rotterdam	22
2.2 De eerste stappen	24
2.3 Het verkiezingsprogramma	25
2.4 De presentatie van de kandidatenlijst	26
2.5 De campagne	27
2.6 De organisatie	28
2.7 De campagne verhardt	31
2.8 De verkiezingsdag en –uitslag	33
3 Het testen van de hypothesen	35
3.1 Het politieke project van Leefbaar Rotterdam	36
3.1.1 Veiligheid	37
3.1.2 Immigratie en integratie	38
3.1.3 Protest	39
Conclusie	40
3.2 Hulpbronnen	41

Conclusie	44
3.3. Organisatie	44
Conclusie	45
3.4 Leiderschap	46
3.4.1 Bekendheid	46
3.4.2 Charismatisch leiderschap	47
Conclusie	49
3.5 De politieke ruimte	49
3.5.1 hypothese 5a: Leefbaar Rotterdam weet zich duidelijk te positioneren	50
Conclusie	50
3.5.2 hypothese 5b: Gevestigde partijen zullen (fel) reageren op de uitdager Leefbaar Rotterdam hetgeen bijdraagt aan een snelle opkomst	51
Conclusie	52
3.5.3 hypothese 5c: Institutionele factoren werken in het voordeel van Leefbaar Rotterdam	53
Conclusie	55
4. De invloed van factoren	56
4.1 De invloed van het politieke project	56
4.2 Het belang van organisatie	57
4.3 De waarde van hulpbronnen	58
4.4 De betekenis van Fortuyn	59
4.5 De waarde van de politieke ruimte	60
4.5.1 De niche van Leefbaar Rotterdam	61
4.5.2 En in de rechterhoek: de uitdager...	62
4.5.3 De rol van institutionele factoren	63
5. De F-factor	64
5.1 De invloed op het politieke project	65
5.2 De invloed op hulpbronnen	66

	5.3 De invloed op de organisatie	66
	5.4 De invloed op de politieke ruimte	66
Conclusie		68
Bronnen		71

1. Inleiding en onderzoeksopzet

Een centraal element in de representatieve democratie is het houden van vrije verkiezingen waarbij (kandidaten van) politieke partijen met elkaar strijden om de stem van de kiezer. Het deelnemersveld bij deze electorale competitie wisselt van tijd tot tijd. Regelmatig verdwijnen partijen van het politieke toneel en proberen nieuwe partijen hun intrede te doen in de politieke arena. Deelname aan deze verkiezingen is relatief eenvoudig. De eisen waaraan een partij moet voldoen, zijn niet hoog. Daarnaast kent Nederland een stelsel van evenredige vertegenwoordiging met een kiesdeler als lage kiesdrempel. Dit systeem zorgt ervoor dat nieuwe partijen sneller een of meerdere zetels kunnen veroveren dan bijvoorbeeld in een districtenstelsel met een meerderheidssysteem. Ondanks die aantrekkelijke condities slaagt maar een klein deel van alle nieuwe partijen erin een plaats te veroveren tussen de gevestigde partijen. Het overgrote deel verdwijnt weer als de horde van representatie niet wordt genomen (Lucardie, 1995; 2000).

Ook op lokaal niveau doen regelmatig nieuwe partijen mee aan de verkiezingen. Op 3 december 2001 richt Ronald Sørensen de partij Leefbaar Rotterdam op. Sørensen die op dezelfde dag lid is geworden van de landelijke partij Leefbaar Nederland, wil hiermee voorkomen dat extreemrechts er met de naam Leefbaar vandoor gaat. Al snel besluit hij zijn politieke ambities verder na te jagen met deze lokale onafhankelijke partij. Gesteund door Leefbaar Nederland wordt Leefbaar Rotterdam op poten gezet en besluit de partij deel te nemen aan de verkiezingen in 2002. Als Pim Fortuyn -op dat moment lijsttrekker van Leefbaar Nederland- zich op 2 januari 2002 aanmeldt als lid, gaat het snel met de partij. Fortuyn besluit zijn lijsttrekkerschap van Leefbaar Nederland te combineren met het lijsttrekkerschap van Leefbaar Rotterdam en na een korte maar felle verkiezingscampagne neemt Leefbaar Rotterdam op 6 maart voor het eerst deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. De partij weet daarbij voor een sensatie te zorgen: Leefbaar Rotterdam komt met stip op één binnen. De debutant verovert 17 zetels en wordt daarmee de grootste partij. Leefbaar Rotterdam dat slechts drie maanden eerder is opgericht, doorbreekt daarmee de dominantie van de Partij van de Arbeid die sinds 1946 met afstand de grootste partij is in de havenstad (COS, 2002). Na de verkiezingen krijgt de partij het initiatief bij de collegeonderhandelingen die uiteindelijk leiden tot een college van Leefbaar Rotterdam, VVD en CDA.

De vraag die rijst is hoe dit succes van deze politieke nieuwkomer te verklaren is? Er is veel onderzoek gedaan naar de gebeurtenissen in Rotterdam. Daar wordt echter óf gekeken naar de invloed van Fortuyn (bijvoorbeeld Oosthoek, 2005) op de ontwikkelingen in Rotterdam óf de verrichtingen van Leefbaar Rotterdam in de periode na de verkiezingen (zie bijvoorbeeld Van Ostaaijen, 2010). Een gedegen onderzoek naar een verklaring voor het opmerkelijke verkiezingsdebuut van Leefbaar Rotterdam waarin wordt gekeken naar alle in de theorie bekende factoren die van belang (kunnen) zijn geweest, ontbreekt. Electoraal succes voor politieke nieuwkomers laat zich dan ook niet makkelijk verklaren. Op basis van meer systematisch onderzoek naar het electoraal succes van nieuwe partijen, blijkt dat er een complex van factoren geldt. Deze factoren zijn onderling (sterk) met elkaar verbonden en versterken elkaar. Om die reden is een onderzoek naar dit complex van factoren nodig om het succes van Leefbaar Rotterdam bij de allereerste verkiezingsdeelname te kunnen verklaren.

1.1 Onderzoeksvraag

De centrale vraag in dit onderzoek luidt dan ook:

Hoe is het electorale succes van de politieke nieuwkomer Leefbaar Rotterdam bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 te verklaren?

1.2 Deelvragen

In dit onderzoek wordt daarnaast een aantal deelvragen geformuleerd.

- Wat is een nieuwe politieke partij?
- Wat is electoraal succes?
- Welke factoren gelden als indicatoren voor electoraal succes?
- Spelen bij zowel de landelijke als de lokale politiek dezelfde factoren een rol?
- Zo ja, in welke mate?

1.3 Wetenschappelijke relevantie

Er is voor zover bekend geen onderzoek gedaan naar de factoren die het succes van politieke nieuwkomers op lokaal niveau verklaren. De onderzoeken waarin specifiek naar de succesfactoren is gekeken, richten zich op de nationale politiek (zie bijvoorbeeld Lucardie, 1995, 2007 en Van Stipdonk en Van Holsteyn, 1995). Om die reden wordt in dit onderzoek uitgegaan van de 'landelijke' theorie. Door die te testen wordt gekeken of die theorie ook het succes bij lokale politieke nieuwkomers kan verklaren en mogelijk ook kan voorspellen. Zo kan ook worden nagegaan of factoren die in de nationale politiek een rol spelen, ook op lokaal niveau van belang zijn. Dit onderzoek kan daartoe een eerste aanzet geven.

1.4 Casuselectie

Leefbaar Rotterdam is in meerdere opzichten interessant. De partij bestond op de dag van de verkiezingen nog maar net drie maanden. In die periode moest de partij een programma opstellen, kandidaten zoeken, leden en fondsen werven en een campagne voeren. Daarnaast werd de partij niet bepaald met open armen ontvangen door de gevestigde partijen.

De lijsttrekker van Leefbaar Nederland, Pim Fortuyn, zag in Leefbaar Rotterdam de lokale lakmoesproef. Succes op lokaal niveau zou een bevestiging zijn voor de kansen van Leefbaar Nederland bij de Tweede Kamerverkiezingen die ruim twee maanden na de gemeenteraadsverkiezingen zouden plaatsvinden. Daarmee kreeg de 'Rotterdamse' verkiezing een extra bijzondere lading.

Het grote succes dat de partij boekte, zorgt er ook voor dat de factoren mogelijk scherper naar voren komen en zo beter kunnen worden beoordeeld op relevantie en relatie met andere factoren. Aangezien de opkomst van de partij goed is gedocumenteerd in zowel de lokale als landelijke media, is het mogelijk om de casus Leefbaar Rotterdam grondig te analyseren.

1.5 Theoretisch kader

Mogens Pedersen (1982) heeft met zijn 'Towards a new typology of party lifespans and minor parties' een belangrijke aanzet gegeven voor theorievorming met betrekking tot de

opkomst en ontwikkeling van politieke partijen. In zijn artikel dat ingaat op de levenscyclus van politieke partijen, beschouwt Pedersen ze als organisaties die gebonden zijn aan een (beperkte) levensduur: een politieke partij zou volgens hem 'sterfelijk' zijn (Pedersen, 1982:6). Partijen gaan door verschillende levensstadia waarin ze steeds voor de uitdaging komen het volgende stadium te bereiken. Pedersen onderscheidt vier stadia. De eerste is waarin een politieke groep de intentie uitspreekt (*declaration*) deel te nemen aan de verkiezingen en daarmee een politieke partij wordt.¹ De tweede fase is die van autorisatie (*authorisation*) waarin de partij voldoet aan de gestelde voorwaarde voor verkiezingsdeelname. De volgende fase is die van vertegenwoordiging (*representation*): de nieuwe partij slaagt erin voldoende stemmen te halen om een of meerdere zetels te winnen en daarmee vertegenwoordigers kan leveren. Tot slot identificeert Pedersen de fase waarin de partij een factor van betekenis wordt en blijft (*relevance*).

Anders dan de 'levensmetafoor' doet vermoeden, verloopt partijontwikkeling niet per definitie sequentieel. Partijen doorlopen sommige fases meerdere keren of komen nooit door een bepaalde fase heen. Het pionierswerk van Pedersen heeft ertoe geleid dat er meer aandacht is gekomen voor *party development theory* en is de theorie verder ontwikkeld. Zo breiden Buelens en Lucardie (1998: 118-123) de theorie van Pedersen uit. Zij identificeren vijf stadia van partijontwikkeling. De eerste is die van verkiezingsdeelname waarbij de partij voldoet aan alle voorwaarden voor deelname aan de verkiezingen. De volgende stap is het behalen van voldoende stemmen om volksvertegenwoordigers te kunnen leveren. Een stap die daarop kan volgen, is betrokkenheid bij onderhandelingen. De partij maakt daarin de afweging om via onderhandelingen invloed uit te oefenen op de besluitvorming. Weer een stap verder is regeringsdeelname. De partij neemt deel aan regeringscoalitie of, zoals recent met de Partij voor de Vrijheid, een gedoogcoalitie. Als ultieme fase geldt het verwerven van een absolute meerderheid in het parlement hetgeen in een politieke stelsel van evenredige vertegenwoordiging op landelijk niveau een zeldzaamheid is, maar op lokaal niveau nog wel eens voorkomt. Daarmee werken Buelens en Lucardie met name de fase van bestending verder uit.

¹ Deze notie is ingegeven door de wijze waarop Pedersen een politieke partij definieert: "... organisations, which have as a minimum a declared intention to present candidates at elections for public office" (Pedersen, 1982:4)

Op basis van de theorieën van Pedersen (1982) en Buelens en Lucardie (1998) kan de ontwikkeling van een partij ruwweg in twee delen worden opgeknipt: opkomst en bestendiging. In deze fases gelden verschillende factoren die een verklaring bieden waarom partijen er al dan niet in slagen de volgende horde te nemen.

Dit onderzoek richt zich op de opkomst (drempels 1, 2 en 3 in de theorie van Pedersen en 1 en 2 in de theorie van Buelens en Lucardie) van nieuwe partijen en de factoren die verklaren onder welke omstandigheden een nieuwkomer succesvol kan zijn.

1.6 Succesfactoren

Of een nieuwe partij erin slaagt de horde van 'vertegenwoordiging' te nemen en een of meerdere leden verkozen weet te krijgen in het parlement of in dit geval de gemeenteraad, hangt af van verschillende factoren. Een alomvattende theorie die het succes van nieuwe partijen verklaart, bestaat echter niet. Op basis van eerder onderzoek (zie onder anderen Hauss en Rayside, 1978; Harmel en Robertson, 1985; Rochon, 1985; Lucardie, 1995, 2000, 2007; Van Stipdonk en Van Holsteyn, 1995, Hug, 2001, Sikk, 2011) wordt duidelijk dat een aantal –of beter: een complex van- factoren electoraal succes voor een nieuwe partij verklaren. Het gaat daarbij om de volgende factoren: (1) het politieke project, (2) hulpbronnen, (3) organisatie, (4) leiderschap en tot slot (5) de politieke ruimte. Deze factoren kunnen elkaar aanvullen en versterken.

1. Politiek project

Wil een nieuwe politieke partij succesvol kunnen zijn dan moet het een (doorgaans) maatschappelijk probleem of tegenstelling (*cleavage*) adresseren die door de gevestigde partijen niet of onvoldoende wordt erkend (Hug, 2001). De opgave die de partij voor zichzelf ziet, moet worden gedeeld door een relevant aantal kiezers. De partij richt zich dan bijvoorbeeld op het aanpakken van een bepaald probleem of een complex aan problemen. De ideeën die een partij heeft over de aanpak, wordt door Lucardie (1995) beschouwd als het 'politiek project'. Als dat project tot de verbeelding spreekt van een groot aantal kiezers dan is een partij kansrijk om een of meerdere zetels te winnen. Een aansprekend voorbeeld hiervan is het (tijdelijke) succes van de 'ouderenpartijen' het Algemeen Ouderenverbond

(AOV), de Unie 55+ en 50PLUS. De eerste won haar verkiezingsdebuut in 1994 maar liefst 6 Tweede Kamerzetels terwijl de Unie 55+ bij diezelfde verkiezingen een zetel bemachtigde. Met name het AOV kon zo succesvol worden omdat zij de ouderenproblematiek politiseerde en gevestigde partijen onhandig omsprongen met het onderwerp (Van Stipdonk en Van Holsteyn: 1995: 42). Toen de gevestigde partijen zich weer richtten op de ouderenproblematiek, was het dan ook weer snel gedaan met het AOV. Een kleine twintig jaar later blijkt een politiek project dat zich richt op 'ouderen-onderwerpen', weer succesvol. Bij de verkiezingen van 2012 weet de partij 50PLUS twee zetels te veroveren doordat het met succes onderwerpen als de Algemene Ouderdomswet en de pensioenen politiseert. Veel ouderen ervaren de doorgevoerde en voorgestelde hervormingen van deze voorzieningen als een afbreuk van hun rechten. Om die reden stemt een behoorlijk aantal van hen op de partij die is opgericht met het oogmerk de belangen van de ouderen te behartigen en te verdedigen.

Ook op lokaal niveau zijn er partijen die met één onderwerp (of een aantal nauw met elkaar samenhangende onderwerpen) succes boeken. Een bekend voorbeeld daarvan zijn de Leefbaar-partijen waarvan de eersten in de jaren '90 zijn opgericht. Deze protestpartijen boekten succes door de onvrede over het functioneren van de lokale democratie te politiseren. Meestal door enerzijds te ageren tegen gemeentelijke plannen en anderzijds door te pleiten voor meer invloed voor burgers op de gemeentelijke beleidsvorming en lokale politieke besluitvorming. Ook lokale (dorps- of gemeente)belangenpartijen slagen er regelmatig in electoraal succes te boeken door één onderwerp of een aantal met elkaar samenhangende onderwerpen te politiseren (Voerman en Boogers, 2010). Dat kan bijvoorbeeld door zich op te werpen als de hoeder van de belangen van dorp X dat in de grotere gemeente Y is opgegaan.

2. Hulpbronnen

Nieuwe politieke partijen moeten over voldoende hulpbronnen beschikken om te kunnen voldoen aan de voorwaarden om deel te kunnen nemen aan verkiezingen, maar ook om campagne te voeren en publiciteit te genereren (Harmel en Robertson, 1985 en Van Stipdonk en Van Holsteyn, 1995). Lucardie (1995: 124) identificeert daarvoor de formule *3p* (publiciteit, pecunia en personeel). Hij redeneert dat een nieuwe partij publiciteit nodig

heeft om haar plannen wereldkundig te maken en zo potentiële kiezers te interesseren voor het politieke project. Het problematische aan de redenering van Lucardie is dat publiciteit geen op zichzelf staande hulpbron is. Publiciteit kan worden gezien als het resultaat van het benutten van de hulpbronnen geld en personeel, maar ook het gevolg van factoren als de lijsttrekker en het politieke programma. Zo kan een lijsttrekker door bijvoorbeeld zijn bekendheid de aandacht van de media trekken.

Naast publiciteit moet een partij over financiële middelen beschikken voor de oprichting en de inschrijving voor de verkiezingen. Als de partij die stap ook heeft gezet, is er geld nodig om campagne te voeren en bijvoorbeeld communicatiemiddelen te realiseren.

Tot slot kan een nieuwe partij niet zonder personeel (leden dan wel sympathisanten) dat naast arbeid ook financiële ondersteuning biedt via contributie en giften (Van Stipdonk en Van Holsteyn, 1995).

3. Organisatie

Om alles in goede banen te leiden en om zowel efficiënt, effectief en duurzaam te kunnen opereren, is een bepaalde mate van organisatie van belang (Lucardie, 1995). Er moet duidelijkheid zijn over rollen en verantwoordelijkheden en overleg over aanpak en afstemming van activiteiten. Een goede organisatie kan er daarnaast voor zorgen dat extra hulpbronnen worden aangeboord en effectief kunnen worden ingezet. Daarnaast is de partijorganisatie ook het orgaan dat ervoor zorgt dat kandidaten worden geworven, geselecteerd en afgevaardigd.

Hoewel sommige onderzoekers beweren dat het belang van organisatie vooral toeneemt wanneer de partij zich weet te bestendigen (zie hiervoor Hauss en Rayside, 1978), is het aannemelijk dat enige mate van organisatie een bijdrage kan leveren aan een succesvolle verkiezingsdeelname.

4. Leider(schap)

Een nieuwkomer heeft -meer nog dan bij gevestigde partijen- baat bij een charismatische en bekende leider die erin slaagt deze eigenschappen ook effectief in te zetten om bijvoorbeeld publiciteit te generen (Hauss en Rayside, 1978). Volgens Van Stipdonk en Van Holsteyn zal de

aanwezigheid van een bekende en charismatische leider eerder leiden tot voor media-aandacht dan wanneer de lijsttrekker een onbekend en kleurloos type is (Van Stipdonk en Van Holsteyn, 1995: 131). Daarnaast weet een persoon aan wie kwaliteiten als charisma en bekendheid worden toegedicht, kiezers te mobiliseren en is hij in staat zijn partij op een effectieve manier te leiden. Over dat laatste verschillen onderzoekers van mening. Zo trekken Van Stipdonk en Van Holsteyn (1995) in tegenstelling tot onder anderen Lucardie (1995) het lijsttrekkerschap los van de leiding van de partij. Zij zien dat als een onderdeel van de partijorganisatie.

5. Politieke ruimte

De politieke ruimte wordt bepaald door een complex aan factoren. Deze zogeheten *political opportunity structure* (Lucardie, 1995: 125; Hug, 2001) wordt gevormd door (a) de plaats die de nieuwkomer inneemt, de reactie van de gevestigde partijen (b) en de institutionele factoren (c).

- a. de plaats die een nieuwe partij inneemt kan een belangrijke rol spelen. Een nieuwe partij kan kiezen voor een positie op een nieuwe tegenstelling en daarmee aan te sluiten bij opvattingen die bij groepen kiezers leven (Lucardie, 1995). Op landelijk niveau geldt dat de sociaal-economische scheidslijn die de politieke tegenstellingen (links versus rechts) zo lang heeft gedomineerd, aan belang heeft ingeboet. Er zijn nieuwe tegenstellingen in de politiek ontstaan waaronder de sociaal-culturele tegenstelling (zie onder anderen Van der Brug, 2008; 2011, Pellikaan 2003). Daarnaast wordt gesteld dat een partij eerder succesvol is als deze programmatisch (enigszins) aansluit bij gevestigde ideologieën. Nieuwe partijen die aan die voorwaarde voldoen, zijn doorgaans succesvoller dan ‘verkondigers van exotische ideeën’ (Lucardie, 2007: 165). Voor een nieuwkomer die opvattingen die buiten van het nog altijd dominante ideologische kaders van liberalisme, christen- en sociaal-democratie vallen, geldt dat deze doorgaans op weinig electorale steun kan rekenen.

De rol van ideologie op lokaal niveau wijkt af van de landelijke politiek. De aanwezigheid van lokale onafhankelijke partijen en hun nog altijd groeiende aandeel in de gemeentelijke politiek (zie bijvoorbeeld Boogers, 2010), zorgen ervoor dat de

tegenstellingen die op landelijk niveau dominant zijn, er nauwelijks toe doen op lokaal niveau. Het sterke ideologische profiel dat ervoor zorgt dat ze op landelijk niveau door de kiezers goed gepositioneerd kunnen worden (onder anderen Van der Brug, 2008), biedt nauwelijks een kader op lokaal niveau. Daarmee is het voor lokale afdelingen van landelijke partijen moeilijk om een duidelijke positie in te nemen ten aanzien van (doorgaans) strikt lokale onderwerpen en zich te onderscheiden ten opzichte van andere partijen (Boogers, 2010; Boogers en Voerman, 2010). Dat gegeven kan voor een nieuwe lokale onafhankelijke partij kansen bieden.

Doordat lokale partijen met succes lokale onderwerpen weten te politiseren, ontstaan er andere scheidslijnen in de gemeentelijke politiek. Boogers en Voerman (2010) onderscheiden er drie die elk verbonden zijn aan de verschillende typen onafhankelijke lokale partijen. Zo zullen lokaal georiënteerde partijen de tegenstelling tussen lokale (dorps- of gemeente) belangen versus regionale en nationale belangen willen benadrukken. Belangenpartijen zullen daarentegen bijvoorbeeld demografische (ouderen) verschillen politiseren en richten protestpartijen zich voornamelijk op de tegenstelling tussen de gevestigde orde (het 'establishment') en de buitenstaanders.

- b.** Verkiezingen zijn een *zero sum game* (Lucardie, 1995: 125). Gevestigde partijen zullen dan ook niet geneigd zijn een nieuwkomer al te veel ruimte te laten. Als dit toch gebeurt omdat gevestigde partijen sneller dan hun kiezers door het politieke spectrum bewegen of omgekeerd, kan er ruimte ontstaan voor een nieuwe partij. Als een nieuwe partij vervolgens succesvol deze ruimte (en daarmee zetels) bezet, zullen ze er naar streven het electorale gat zo snel mogelijk te dichten. De onderwerpen die de nieuwkomer politiseert worden overgenomen door de gevestigde partijen waardoor de nieuwkomer aan relevantie verliest (Haus en Rayside, 1978: 47-48). Weet de partij vervolgens geen nieuwe interessante onderwerpen te politiseren of slaagt deze er niet in zich programmatisch te heroriënteren dan dreigt in veel gevallen het doek al snel te vallen (Lucardie, 1995).

De reactie van gevestigde partijen geldt nog meer bij partijen die zijn ontstaan uit de gevestigde orde of hen uitdagen omdat ze hun beginselen, tradities en kiezers hebben verwaarloosd. Deze uitdagers (*challengers*) zullen doorgaans op vijandigere

reacties kunnen rekenen dan *mobilisers* die een nieuw politiek project voorstaan (Lucardie, 2000; Sikk, 2011). De reacties van de gevestigde orde kunnen er vervolgens weer aan bijdragen dat een partij snel op kan komen omdat het door die hevige reacties veel aandacht krijgt. Daarnaast geldt voor deze laatste groep dat zij op korte termijn minder succesvol zullen zijn dan de uitdagers omdat ze een nieuwe politieke identiteit moeten ontwikkelen (Rochon, 1985).

- c. Ook institutionele factoren kunnen een rol spelen bij een succesvolle eerste verkiezingsdeelname. Zo hebben nieuwe partijen veel minder kans op succes in een meerderheidsstelsel dan in een stelsel van evenredige vertegenwoordiging (Haus en Rayside, 1978). Ook het onderscheid en de relatie tussen lokale en landelijke verkiezingen spelen een rol. Gemeenteraadsverkiezingen worden in belangrijke mate beïnvloed door wat er op nationaal niveau gebeurt. Deze ‘nationalisering’ van lokale verkiezingen zorgt ervoor dat prestaties van landelijke partijen effect hebben op de lokale politiek en dat de keuze van kiezers wordt beïnvloed door wat er in ‘Den Haag’ gebeurt (Boogers, Van Ostaaijen en Slagter, 2010; Van der Brug en Van Praag, 2006). Naarmate de landelijke verkiezingen dichter op de lokale verkiezingen volgen, zal dit effect toenemen (Boogers en Weterings, 1999).

1.7 Methodiek

In deze gevalstudie staat de vraag centraal hoe het succes van Leefbaar Rotterdam bij de eerste verkiezingdeelname is te verklaren. Aangezien er op lokaal niveau geen onderzoek is gedaan naar de factoren die electoraal succes voor nieuwkomers verklaren, geldt dat met dit onderzoek een bijdrage wordt geleverd aan de theorievorming met betrekking tot dit onderwerp.

Eerder is vastgesteld dat een complex aan factoren electoraal succes van politieke nieuwkomers verklaart. Door te kiezen voor een kwalitatieve benadering als ‘*process tracing*’ (zie onder) is het mogelijk meer inzicht te krijgen in de context en samenhang van de verschillende factoren. Dit onderzoek richt zich, zoals eerder aangegeven, op de opkomst van nieuwe partijen. Om die reden wordt de periode 3 december 2001 (oprichting) tot en met 6 maart 2002 (verkiezingsdeelname en –uitslag) onderzocht. De keuze voor deze kwalitatieve aanpak is ook ingegeven door het gegeven dat deze periode goed is

gedocumenteerd. Op basis van de beschikbare artikelen in de media, publicaties, verkiezingsprogramma's, (kiezers)onderzoeken, verkiezingsanalyses en een interview² wordt vervolgens de eerdergenoemde periode onderzocht en beschreven.

Om na te kunnen gaan of en hoe de eerder genoemde factoren van invloed zijn geweest op het electorale succes van Leefbaar Rotterdam bij de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart 2002, is gekozen voor *process tracing*. Volgens Bennett en George (2005) is deze methode uitstekend geschikt voor het testen en ontwikkelen van theorieën. Daarnaast veronderstelt deze methode de aanwezigheid van een grote hoeveelheid en verscheidenheid aan gegevens (Checkel, 2005). Eerder is vastgesteld dat die in het geval van Leefbaar Rotterdam voor handen zijn. Met *process tracing* kunnen causale mechanismen worden blootgelegd waardoor inzichtelijk wordt óf en welke onafhankelijke variabelen (de eerder geïdentificeerde succesfactoren) de afhankelijke variabele (electoraal succes) kunnen (George en Bennet, 2005: 206-207). Zo kan bijvoorbeeld worden nagegaan of de onderwerpen die Leefbaar Rotterdam politiseerde, een rol hebben gespeeld in het uiteindelijke succes bij de verkiezingen. Op die manier worden de hypothesen die op basis van de bovenstaande theorie zijn geformuleerd, niet alleen getest maar kan ook worden nagegaan of deze factoren hebben bijgedragen aan het eindresultaat. Tot slot maakt de kwalitatieve aanpak het ook mogelijk om eventuele andere factoren die van invloed kunnen zijn geweest, te identificeren.

In hoofdstuk 2 wordt de periode vanaf de oprichting tot en met de verkiezingsuitslag beschreven. Deze nauwgezette beschrijving geldt als de 'fundering' (Colliet, 2011: 823) voor *process tracing*. Daarna worden in hoofdstuk 3 de hypothesen getest. Daarna wordt in hoofdstuk 4 gekeken óf en in welke mate de verschillende factoren hebben bijgedragen aan het uiteindelijke succes. Aangezien electoraal succes wordt verklaard door een complex aan factoren wordt in hoofdstuk 5 gekeken hoe de factoren die meest bepalend zijn geweest, andere factoren hebben beïnvloed.

² Dit interview met de oprichter van Leefbaar Rotterdam, Ronald Sørensen, is gebruikt om de informatie die is verzameld en uitgewerkt, te toetsen.

1.8 Hypothesen

Er is totnogtoe geen systematisch onderzoek verricht naar electoraal succes voor politieke nieuwkomers op lokaal niveau. Aangezien het systeem niet veel verschilt, wordt daarom uitgegaan van de theorie die is gebaseerd op onderzoek naar nieuwe partijen op nationaal niveau. Op basis van de factoren die daar worden geïdentificeerd, is het wellicht mogelijk om het electoraal succes van een lokale nieuwkomer te kunnen verklaren.

Eerder is vastgesteld dat er niet één enkele factor is die van doorslaggevend belang is voor electoraal succes, maar dat dit doorgaans wordt verklaard door een complex van factoren die van elkaar afhankelijk zijn dan wel met elkaar samenhangen. Op basis van die factoren is met betrekking tot het electorale succes van Leefbaar Rotterdam bij de eerste verkiezingsdeelname het volgende te verwachten.

- Leefbaar Rotterdam politiseert een of een complex aan onderwerpen die –in de ogen van de kiezers- door andere partijen niet of onvoldoende worden geagendeerd (h1);
- Leefbaar Rotterdam heeft de beschikking over hulpbronnen zoals personeel en geld (h2) en;
- wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van een organisatie(structuur) (h3) en;
- beschikt over een charismatische en/of bekende leider (h4);
- Tot slot is de *political opportunity structure* zodanig dat Leefbaar Rotterdam voldoende gelegenheid krijgt om het politieke bestel binnen te treden (h5);
 - Leefbaar Rotterdam weet zich duidelijk te positioneren (h5a);
 - Als uitdager kan Leefbaar Rotterdam hevige reacties van de gevestigde partijen ontlokken en draagt die status bij een snelle opkomst (h5b);
 - institutionele factoren werken in het voordeel van Leefbaar Rotterdam (h5c)

1.9 Operationalisatie

In dit onderzoek staat het electorale succes van de nieuwe partij Leefbaar Rotterdam centraal. Dat leidt er toe dat eerst moet worden bepaald wanneer een politieke partij als nieuw kan worden beschouwd en wat succes is?

In dit onderzoek wordt uitgegaan van een klassieke definitie van een politieke partij: 'een georganiseerde groep, voorzien van een officiële benaming, die als zodanig kandidaten stelt voor de verkiezingen voor openbare functies' (Koole, 1992: 18). Daaruit volgt dat een partij die voor het eerst deelneemt aan verkiezingen en daarmee haar kerntaak –het stellen van kandidaten voor openbare functies- vervult, als nieuw worden beoordeeld. Wanneer een partij daarmee vertegenwoordiging in het parlement of in dit geval de gemeenteraad realiseert, dan zal een partij niet snel meer 'nieuw' zijn en (verplicht) veranderingen ondergaan die er vervolgens voor zorgen dat een partij anders moet worden beoordeeld (Buelens en Lucardie, 1998). Als de kerntaak van een partij het stellen van kandidaten voor openbare functies is dan is de mate waarin de partij daarin succesvol is, af te lezen aan het aantal en percentage kandidaten dat het verkozen krijgt tot –in dit geval- de gemeenteraad.

Vervolgens moet worden gekeken op welke manier de verschillende factoren moeten worden uitgewerkt om ze op een verantwoorde wijze te kunnen testen.

1. Politiek project

Het verkiezingsprogramma van een partij is het middel bij uitstek om vast te stellen welke onderwerpen door de partij als belangrijk worden ervaren en welk belang (*salience*) eraan wordt gehecht.

Er is onderzoek nodig naar de vraagkant om vast te kunnen stellen of de partij onderwerpen politiseerde die door een relevant aantal kiezers als belangrijk werd ervaren (h1). Op nationaal niveau wordt regelmatig onderzoek gedaan naar wat kiezers als belangrijke onderwerpen zien. Kiezersonderzoek vindt voornamelijk plaats op landelijk niveau via het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO). Uitgebreid lokaal kiezersonderzoek, zoals dat van Boogers, Van Ostaaijen en Slagter (2010) is zeldzaam. In Rotterdam is echter naast de peilingen ook beperkt kiezersonderzoek uitgevoerd dat een goede indicatie geeft van lokale kiezersvoorkeuren. Daarnaast geldt dat er verschillende onderzoeken in de jaren

voorafgaand aan 2002 zijn gevoerd, waarin burgers regelmatig is gevraagd naar hun beleidsvoorkeuren (zie Van Ostaijen, 2010).

Op die manier is inzicht te krijgen of Leefbaar Rotterdam onderwerpen heeft gepolitiseerd die leven bij een (groot) deel van de kiezers. Als blijkt dat het programma en de nadruk die de nieuwkomer zou hebben gelegd op de onderwerpen die door kiezers als het meest belangrijk worden ervaren, dan is te verwachten dat het succes bij de verkiezingen daar (deels) door is te verklaren. Tegelijkertijd biedt het programma een eerste mogelijkheid om te onderzoeken hoe de partij zich positioneert en of het daarmee aansluit bij gevestigde ideologieën en heersende opvattingen (h5a) aangezien de verkiezingsprogramma's met elkaar kunnen worden vergeleken. Naast het programma wordt ook de campagne die Leefbaar Rotterdam voerde, geanalyseerd. Aangezien deze campagne goed gedocumenteerd is, kan op basis van de informatie een duidelijk beeld ontstaan hoe de partij zijn politieke project aan de man bracht.

2. Hulpbronnen

Hier geldt eveneens dat het ruime aanbod aan bronnen het mogelijk maakt een beeld te krijgen van de financiële en personele middelen waarover Leefbaar Rotterdam heeft kunnen beschikken en hoe deze zijn ingezet. Zo biedt Booister (2009) op basis van gesprekken met direct betrokkenen inzicht in de manier waarop Leefbaar Rotterdam leden heeft geworven en de verkiezingscampagne heeft gefinancierd. Ook de studie van Oosthoek (2005) verschaft inzicht in de wijze waarop de politieke nieuwkomer hulpbronnen heeft aangeboord en ingezet. Op basis daarvan kan worden bekeken of de inzet van die middelen heeft bijgedragen aan het electorale succes.

3. Leiderschap

Er is voor zover bekend geen onderzoek gedaan naar de bekendheid van de Rotterdamse politici in 2001 en 2002. In dit onderzoek wordt aangenomen dat Fortuyn kan worden gezien als een bekend persoon. Op het moment dat hij lijsttrekker wordt van Leefbaar Rotterdam, is hij ook op landelijk niveau actief als lijsttrekker van Leefbaar Nederland (en later bij Lijst Pim Fortuyn). Daarvoor geniet Fortuyn al bekendheid door zijn media-optredens en

publicaties. Het is hierbij vooral zaak om aan te tonen in hoeverre die bekendheid heeft bijgedragen aan het electorale succes.

Of Fortuyn een charismatische leider was, wordt onderzocht op basis van de onderzoeken van Ellemers (2002; 2003) en Van Herwaarden (2006). Daarnaast worden ook de gedragskenmerken van charismatische leider van Conger en Kanungo (1995) gebruikt.

Het begrip charismatisch leiderschap is geïntroduceerd door de socioloog Weber die drie ideaaltypen van legitiem gezag onderscheidt: rationeel-legaal leiderschap, traditioneel leiderschap en charismatisch leiderschap. Volgens Weber is er van legitiem gezag sprake als de macht van de politieke leider wordt erkend door de partijleden (Ellemers: 2002: 2; Van Herwaarden 2005: 11-14).

De meest gangbare vorm van gezag is rationeel-legaal waarbij het gezag wordt gelegitimeerd op basis van regels. In het geval van traditioneel leiderschap wordt gezag gebaseerd via afkomst of traditie, zoals in het geval van de monarchie. Tot slot onderscheidt Weber charismatisch leiderschap waarbij de (veronderstelde) uitzonderlijke kwaliteiten van de leider zijn gezag legitimeren. Naast de kwaliteiten van de leider identificeert Weber ook een aantal factoren die ervoor zorgen dat er een relatie ontstaat tussen een leider en zijn volgers. Het is volgens Weber van belang dat de leider wordt gevolgd vanwege de aan hem toegeschreven buitengewone kwaliteiten. Daarbij draait het niet zozeer of hij deze daadwerkelijk bezit maar dat ze aan hem worden toegeschreven. Aangezien charismatisch gezag valt en staat bij het vertrouwen dat de volgers hebben in de leider, is charismatisch gezag volatiel. Wanneer het vertrouwen verdwijnt, valt direct de basis onder het gezag van de leider weg. Dit benadrukt de intensiteit van de relatie tussen leider en volgers. Tot slot is de charismatische leider iemand die de dagelijkse orde weet te doorbreken of een nieuwe orde weet te scheppen. Dat maakt dit type gezag eens te meer tot een onalledaagse gezagsvorm die vooral in situaties kan ontstaan van crisis, nood of malaise (Ellemers, 2002: 2).

Charismatisch leiderschap onderscheidt zich vervolgens op vier verschillende gedragskenmerken van normaal leiderschap (Conger en Kanungo, 1995). Dat betreft allereerst visie en articulatie: charismatische leiders formuleren en verwoorden hun visie op een inspirerende wijze. Daarmee zorgen ze ervoor dat zij zelf en hun 'missie' een

fenomenaal karakter krijgen. De charismatische leider probeert daarnaast de *status quo* te veranderen en beschikt over een sterk ontwikkeld vermogen om kansen, beperkingen en de noden van zijn volgers te herkennen. Ook vertoont de charismatische leider ongebruikelijk gedrag dat er met name op is gericht de eigen uniciteit te bevestigen. Tot slot schroomt hij niet om daarbij persoonlijke risico's te nemen (Conger en Kanungo, 1995).

4. Organisatie

Vaak beschikken partijen over een schematische weergave van hun structuur. Daarin is dan af te lezen hoe rollen en verantwoordelijkheden zijn verdeeld en hoe de partij is georganiseerd. Dat is in het geval van Leefbaar Rotterdam niet aan de orde. Toch is op basis van de eerste vergaderverslagen van de partij, een interview met de oprichter en beschikbare literatuur (onder anderen Oosthoek, 2005 en Booister, 2009) inzicht te krijgen in de wijze waarop de partij is georganiseerd of wordt gekarakteriseerd door een (mate van) organisatiestructuur.³ Op basis daarvan is te reconstrueren hoe de partij toen te werk is gegaan en kan van daaruit worden gezien of dat heeft bijgedragen aan het latere succes. Overigens wordt hierbij de theorie van Van Stipdonk en Van Holsteyn (1995) volgend, ook het leiderschap van Sørensen betrokken omdat er in de onderzochte periode –net als bij veel andere partijen- ook bij Leefbaar Rotterdam een strikte scheiding bestond tussen het politiek leiderschap (Fortuyn) en het bestuur van de partij (Sørensen).

5. Politieke ruimte

In de theorie over de politieke ruimte worden drie onderdelen geïdentificeerd. Allereerst de positie die een partij inneemt. Op basis van het verkiezingsprogramma en een analyse van de verkiezingscampagne kan inzicht worden gekregen in de tegenstelling die Leefbaar Rotterdam politiseerde en welke positie het daarop innam. Ook kan via de analyse van de campagne worden vastgesteld hoe de gevestigde partijen reageerden en of het type partij – een uitdager van de gevestigde orde- bijdroeg aan de opkomst van de partij. Op basis van de analyse van de verkiezingscampagne en de uitslag kan ook een antwoord worden gegeven op de vraag of institutionele factoren (5c) een rol hebben gespeeld bij het electorale succes van Leefbaar Rotterdam.

³ Ook de statuten zouden inzicht kunnen bieden maar die bleken tijdens het onderzoek onvindbaar. Mede om die reden is gekozen voor de vergaderverslagen en een interview met de oprichter van Leefbaar Rotterdam

2 Historisch overzicht

Om een verklaring te kunnen vinden voor het succes van Leefbaar Rotterdam start dit onderzoek met een beschrijving van de periode vanaf de oprichting van de partij tot en met de verkiezingsuitslag. De focus op het proces voorafgaand aan het electorale succes, zorgt ervoor dat de eerder geformuleerde hypothesen in het volgende hoofdstuk kunnen worden getoetst.

2.1 De oprichting van Leefbaar Rotterdam

In 1999 ziet Leefbaar Nederland het levenslicht. De partij wordt opgericht door Jan Nagel en Henk Westbroek die met respectievelijk Leefbaar Hilversum en Leefbaar Utrecht flink aan de weg hebben getimmerd met hun lokale protestpartij. Het is volgens hen tijd dat er een landelijke Leefbaar-beweging komt en gaan op zoek naar lokale medestanders. In Rotterdam komen ze uit bij de Stadspartij Rotterdam die in 1993 door Manuel Kneepkens is opgericht en met twee zetels is vertegenwoordigd in de gemeenteraad. Kneepkens omarmt de ideeën van Leefbaar Nederland dat erop uit is, de gevestigde orde –te weten de Paarse regering en meer specifiek de PvdA- aan te pakken. Kneepkens koestert soortgelijke opvattingen en ziet in dat via Den Haag meer te valt te realiseren dan via de Rotterdamse gemeenteraad. Nagel en Westbroek stellen voor Nederland in kiesdistricten op te delen, waarbij Rotterdam onder de hoede komt van Kneepkens (Oosthoek, 2005: 22). Niet iedereen binnen de Stadspartij Rotterdam is gelukkig met die ontwikkeling. Kneepkens weet echter zijn achterban te overtuigen: de Stadspartij Rotterdam wordt omgedoopt tot Stadspartij Leefbaar Rotterdam om de samenwerking met Leefbaar Nederland te bevestigen (Rotterdams Dagblad, 24 juni 1999). Daarnaast wil Kneepkens voorkomen dat ‘extreemrechts en politieke afsplitsingen’ met de naam Leefbaar aan de haal gaan (Oosthoek, 2005: 24).

Het aanvankelijke enthousiasme bij Kneepkens ebt weg als blijkt dat Pim Fortuyn zich kandidaat stelt als lijsttrekker van Leefbaar Nederland. Kneepkens heeft moeite met zijn autoritaire optreden en harde standpunten over asielzoekers en minderheden (Oosthoek, 2005: 26). Kneepkens wil voorkomen dat Fortuyn lijsttrekker wordt en stelt zichzelf –net als nog 22 anderen- ook kandidaat. Zonder succes. Fortuyn wordt voorgedragen als lijsttrekker waarna Kneepkens zijn lidmaatschap bij Leefbaar Nederland opzegt en voorstelt de naam ‘Leefbaar’ uit de naam van de Rotterdamse partij te laten schrappen. Op 5 november 2001

stemt een meerderheid van de leden van de Stadspartij in met het voorstel (Oosthoek, 2005: 26).

Op 25 november 2001 wordt Pim Fortuyn op het verkiezingscongres met 89 procent van de stemmen gekozen tot lijsttrekker van Leefbaar Nederland. Een week later, op 3 december 2001, wijzigt de Stadspartij Leefbaar Rotterdam bij het Centraal Stembureau in het stadhuis zijn naam weer in Stadspartij Rotterdam.

Ronald Sørensen, een geschiedenisleraar uit Rotterdam, heeft politieke ambities. Hij vindt dat er wat moet veranderen in de stad waar de PvdA, de partij waar hij zelf ooit lid van is geweest, zich in zijn ogen niet bekommert om de stad en de gewone man. Hij bezoekt een partijbijeenkomst van de Stadspartij waar hij bij de verkiezingen van 1998 op heeft gestemd. De pragmatische wijze van politiek bedrijven en de weerzin van de Stadspartij tegen de oorspronkelijke bouwplannen voor Rotterdam CS,⁴ spreken hem aan (Oosthoek, 2005: 22). De Stadspartij, die aansluiting heeft gezocht bij Leefbaar Nederland, blijkt uit twee kampen te bestaan. Het ene deel is pro-Fortuyn terwijl het andere deel juist door zijn lijsttrekkerschap de band met de landelijke partij wil verbreken. Sørensen is gecharmeerd van Fortuyn en besluit daarop af te zien van enige betrokkenheid bij de Stadspartij. Hij blijft de ontwikkelingen rond die partij echter wel volgen en verneemt uit de krant het nieuws dat de partij de naam Leefbaar gaat schrappen.

Sørensen besluit -net als Kneepkens eerder deed- de naam Leefbaar Rotterdam te registreren. Hij wil daarmee voorkomen dat extreemrechts ermee aan de haal gaat (Oosthoek, 2005: 33; Booister, 2009: 14) en Fortuyn dan meteen in een lastige parket raakt als lijsttrekker van Leefbaar Nederland (Sørensen, 2012). Als de Stadspartij zoals eerder vermeld de naam Leefbaar schrapt, laat Sørensen nog diezelfde middag de naam Leefbaar Rotterdam registreren bij het Stembureau. Daar krijgt hij te horen dat er ook een politieke partij met die naam moet worden opgericht. Sørensen vraagt bij Leefbaar Nederland om advies en krijgt concept statuten toegestuurd. Op 6 december 2001 wordt bij de notaris

⁴ Deze onderwerpen keren ook terug in het concept verkiezingsprogramma dat Sørensen schrijft (Booister, 2009: 58)

Leefbaar Rotterdam opgericht (Booister, 2009: 27).⁵ Daarmee is de Rotterdamse lokale politiek een politieke partij rijker.

2.2 De eerste stappen

Met de oprichting van Leefbaar Rotterdam neemt bij Sørensen de wil om ook echt de politiek in te gaan, verder toe. Hij begint met het opstellen van een programma en benadert zijn buurman Frans van der Hilst om mee te doen. Inmiddels heeft het Rotterdams Dagblad al aandacht besteed aan de oprichting van de partij. Daarin laat Jeroen Kemna die als bestuurslid van Leefbaar Nederland de Rotterdamse partij helpt bij het opzetten van een organisatie, weten dat Leefbaar Rotterdam zich aansluit bij Leefbaar Nederland (Rotterdams Dagblad, 8 december 2001)⁶. Sørensen zorgt er via een bekende voor dat ook het lokale huis-aan-huisblad De Havenloods een artikel over zijn partij plaatst. Sørensen laat in het artikel optekenen dat Leefbaar Rotterdam als primaire doelstellingen ‘veiligheid, veiligheid en veiligheid heeft’ en dat hij verwacht met zijn partij 5 zetels binnen te halen bij de gemeenteraadsverkiezingen (De Havenloods, 13 december 2001). Na de publicatie van het artikel krijgt hij de eerste aanmeldingen binnen en op 28 december komt de partij voor het eerst bijeen aan de keukentafel bij Sørensen (Booister, 200: 36). De aanwezigen (Barry Madlener, Michiel Smit, Harry Borst, Frans van der Hilst, Victor Reijkersz, Nel en Ronald Sørensen) zijn zeer positief gestemd over Leefbaar Nederland en Fortuyn. Ze delen de opvatting dat veiligheid een van de grootste prioriteiten is voor Rotterdam (Oosthoek, 2005: 39) en delen een gemeenschappelijke afkeer van de PvdA (Booister, 2009: 38). Tijdens die bijeenkomst worden de eerste afspraken gemaakt (Leefbaar Rotterdam, 2002a). Er moeten leden worden geworven; bij Leefbaar Nederland worden de adressen van de Rotterdamse leden opgevraagd. Zij zullen worden benaderd met de vraag of ze lid willen worden van Leefbaar Rotterdam en of ze zich eventueel kandidaat willen stellen voor de partij

⁵ Overigens blijkt dan dat de naam Leefbaar Rotterdam al bestaat. In 1970 heeft Joop Goudswaard de partij opgericht en eenmalig deelgenomen aan de gemeenteraadsverkiezingen. De partij behaalt 1781 stemmen en verzamelt daarmee te weinig stemmen voor een zetel. Later wordt de partij Stadsbelangen Rotterdam in 1999 hernoemd naar Leefbaar Rotterdam. De partij is 1 juli 2002 opgeheven (Booister, 2009: 27-33). Opvallend genoeg komt die naam niet naar boven als Sørensen de naam Leefbaar Rotterdam registreert.

⁶ Desondanks sluit Leefbaar Rotterdam zich nooit officieel aan bij Leefbaar Nederland en blijft de partij onafhankelijk

(Oosthoek, 2005: 39). Op 29 december ontvangt de partij de ledenlijst en al op 2 januari 2002 meldt de toekomstige leider van Leefbaar Rotterdam zich aan.

Pim Fortuyn is ruim een maand daarvoor gekozen tot lijsttrekker van Leefbaar Nederland. Ondanks dat de partij het goed doet in de peilingen, wil het bestuur meer zekerheid en weet het Fortuyn ervan te overtuigen zich aan te sluiten bij Leefbaar Rotterdam (Booister, 2009: 46-47). Fortuyn geeft aan lijstduwer te willen worden van de partij maar Leefbaar Nederland wil hem naar voren schuiven als lijsttrekker. Als Leefbaar met Fortuyn in Rotterdam slaagt, zo is de gedachte, dan moet het op landelijk niveau ook lukken. Fortuyn gaat daarmee akkoord. Rotterdam wordt daarmee de lokale lakmoesproef voor Leefbaar; een 'realiteitstest' volgens Fortuyn (Oosthoek, 2005: 40). Ook Leefbaar Rotterdam stemt in met het voorstel waardoor een unieke situatie ontstaat. Nooit eerder combineerde een lijsttrekker van een nationale partij dat met een lokaal lijsttrekkerschap (Rotterdams Dagblad, 21 januari 2002)⁷. Er wordt besloten zijn kandidatuur pas op 20 januari bekend te maken wanneer de partij zijn kandidatenlijst officieel presenteert.

2.3 Het verkiezingsprogramma

Kort na de oprichting van Leefbaar Rotterdam is Sørensen begonnen met het schrijven van een concept verkiezingsprogramma. Veiligheid vormt daarin het speerpunt. Daarnaast formuleert Sørensen kritiek op het bestuur van de stad waarbij burgers geen inspraak hebben en een elite alle macht in handen heeft. Hij wil meer inspraak voor burgers en een verantwoordingsplicht voor raadsleden. Ook de bureaucratie en het tolerantie- en gedoogbeleid moeten volgens hem worden aangepakt (Oosthoek, 2005:44-45, Booister, 2009: 57-60). De partij stelt een commissie samen die het concept uitwerkt tot het programma 'Leidraad voor een Leefbaar Rotterdam 2002-2006' dat op 11 januari 2002 in concept⁸ op de website van de partij gezet (Leefbaar Rotterdam, 2002a). Leefbaar stelt daarin dat het een partij is die de onvrede onder de bevolking op een 'fatsoenlijke en

⁷ De combinatie tussen Tweede Kamerlid en raadslid komt wel voor. Zo waren zowel Van Middenkoop (PvdA) en Koning (VVD) zowel Tweede Kamerlid als raadslid (Oosthoek, 2005: 49) terwijl Oud (VVD) zijn burgemeesterschap van Rotterdam combineerde met het Kamerlidmaatschap (De Volkskrant, 21 januari 2002)

⁸ Het concept wordt later na een aantal kleine wijzigingen door Fortuyn onderschreven en definitief gemaakt (Oosthoek, 2005: 45).

positieve wijze wil kanaliseren.’ Als nieuwe beweging draagt de partij –in tegenstelling tot de gevestigde partijen- niet de last van het verleden met zich mee waarin partijen afspraken hebben gemaakt of coalities zijn aangegaan. Daarnaast is Leefbaar Rotterdam als politieke buitenstaander bij uitstek geschikt om werk te maken van de toekomst van Rotterdam. Daarin moeten lokale politici (vaker) ter verantwoording worden geroepen en moeten burgers meer invloed op de politieke besluitvorming krijgen. Veiligheid speelt een belangrijke rol voor de partij: “een leefbaar Rotterdam is in de eerste plaats een veilig Rotterdam.” Ook de aanpak van de bureaucratie en het verbeteren van de ambtelijke organisatie krijgen relatief veel aandacht in het programma. Daarnaast valt op dat de partij wil breken met tolerantie- en gedoogbeleid en dat de partij tot twee keer toe stelt dat het zich hard maakt voor artikel 1 van de grondwet: “Leefbaar Rotterdam is een partij die alle vormen van racisme en discriminatie op grond van ras, levenbeschouwelijke overtuiging, nationaliteit, afkomst of sekse, met kracht wil bestrijden” (Leefbaar Rotterdam, 2002).

2.4 De presentatie van de kandidatenlijst en het lijsttrekkerschap van Fortuyn

Nu het verkiezingsprogramma bekend is, wil Leefbaar Rotterdam op 20 januari zijn kandidaten bekendmaken. Op de lijst prijken dertig namen. Dat aantal is een voorwaarde die Fortuyn heeft gesteld aan zijn kandidatuur. Daarbij heeft Marco Pastors, waar Fortuyn jarenlang mee heeft samengewerkt, op voorspraak van de lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam een hoge positie gekregen. Sørensen wil oorspronkelijk een lijst van tien namen, maar moet de lijst zien aan te vullen omdat Fortuyn niet wil dat de partij over minder kandidaten beschikt als bijvoorbeeld de VVD (Oosthoek, 2005: 42-43). De top van de lijst wordt ingeruimd voor de leden die vanaf de oprichting nauw betrokken zijn bij de opbouw van de partij en kandidaten met politieke ervaring krijgen een hogere plek dan kandidaten die daar niet over beschikken. Op 18 januari beschikt Leefbaar Rotterdam over 30 kandidaten (Booister, 2009: 65-70).

Dat Fortuyn dan als lijsttrekker wordt gepresenteerd, wordt nog even stil gehouden. Alleen de leden die op 28 december voor het eerst bijeen zijn gekomen, zijn op de hoogte. De overige leden gaan ervan uit dat Sørensen lijsttrekker wordt (Oosthoek, 2005: 45). In het persbericht dat voor de presentatie wordt verstuurd, is te lezen dat Fortuyn als lijsttrekker

van Leefbaar Nederland is uitgenodigd om zijn visie op de lokale politiek te geven (Chorus en De Galan, 2002: 125). De bekendmaking van de kandidatuur van Fortuyn wordt breed opgepakt door zowel lokale als landelijke media. Fortuyn laat weten de veiligheid in Rotterdam te verbeteren en 'te willen breken met de regentencultuur van de PvdA' (Rotterdams Dagblad, 21 januari 2002a). Zijn raadslidmaatschap is volgens hem goed te combineren met het werk dat hij straks in de Tweede Kamer zal gaan doen. Een dag in de week moet volgens Fortuyn genoeg zijn (Oosthoek, 2005: 47). De uitspraken van Fortuyn lokken meteen felle reacties uit bij zijn politieke tegenstanders. De campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen op 6 maart is begonnen.

2.5 De campagne

De dag na de presentatie van de kandidatenlijst Rotterdam berichten zowel de lokale als landelijke kranten over Leefbaar Rotterdam. Het gaat daarbij vooral om Fortuyn en zijn opvattingen over integratie en de islam (Rotterdams Dagblad, 21 januari 2002b) en het combineren van zijn lokale en landelijke politieke functies (De Volkskrant, 21 januari 2002). De reacties van politieke tegenstanders zijn direct al fel. Vooral Kneepkens van de Stadspartij laat zich in zeer negatief uit over de politieke leider van Leefbaar Rotterdam: 'Fortuyn is een flapdrol die terug moet in zijn hok' (Rotterdams Dagblad, 22 januari 2002) en bestempelt Fortuyn als 'Armani-fascist' en een 'polder-Mussolini' (Rotterdams Dagblad, 21 januari 2002d) vanwege zijn opvattingen over integratie en de islam. Van der Tak (CDA-lijsttrekker) bestempelt Fortuyns inschatting van de werklust als raadslid als 'onzin' en vermoedt dat Fortuyn de verkiezingen in Rotterdam slechts als een test ziet. Hij zegt niet verbaasd te zijn als de lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam na 6 maart weer is vertrokken (Trouw, 22 januari 2002). PvdA-lijsttrekker Kuijper verwijt Fortuyn dat "hij geen programma met inhoud heeft en alleen met kreten werkt." Daarnaast meent ze dat hij met zijn dubbelfunctie op twee paarden wedt en daarmee de stad minacht (Rotterdams Dagblad, 21 januari 2002d).

De bekendmaking van het lijsttrekkerschap en de ophef die hij veroorzaakt over hoe hij denkt beide lijsttrekkersschappen te combineren, zorgt er voor dat Leefbaar Rotterdam

wordt gelanceerd. Als de eerste peilingen⁹ op 27 januari worden gepresenteerd, kan de nieuwkomer de tweede partij in de stad worden. De schattingen zijn nogal ruim, maar Intomart becijfert dat Leefbaar Rotterdam op minstens vier zetels kan rekenen en maximaal tien (Rotterdams Dagblad, 28 januari 2002).

Dat Leefbaar Rotterdam het vanaf het begin goed doet in de peilingen, is volgens lokale politici goed te verklaren. De onvrede in Rotterdam bij een deel van de bevolking is groot en dat biedt mogelijkheden voor nieuwe partijen die zich als protestpartij profileren. SP-leider Cornelissen geeft aan dat zijn partij eerder veel proteststemmen wist te trekken en ook Kneepkens (Stadspartij Rotterdam) onderschrijft dat zijn partij ook als 'een vluchtheuvel voor proteststemmers' heeft gefungeerd (Financieel Dagblad, 24 januari 2002). Het Rotterdamse politieke klimaat is volgens hen gunstig voor nieuwkomers die zich sterk afzetten tegen gevestigde partijen. Andere politici wijzen op de entree van een aantal extreemrechtse partijen. Zo weten de Centrumdemocraten in 1994 met zes zetels in de raad te komen en ook de CP'86 heeft eerder al raadszetels veroverd (Kiesraad).

Daarnaast wordt bekend dat ook het huidige bestuur moet toegeven dat de stad er niet veiliger op is geworden, alle inspanningen ten spijt. Aangezien juist veel Rotterdammers aangeven veiligheid als een urgent probleem te zien (onder anderen Intraval, 2000; 2001), lijkt een nieuwe partij die daarvan een speerpunt maakt, goede kansen te hebben.

2.6 De organisatie

Nu de verkiezingsstrijd is aangebroken, neemt het aantal activiteiten bij de partij sterk toe. De leden van het eerste uur hebben hun handen vol aan vergaderen, fondsen werven, de administratie bij te houden, de pers te woord te staan en middelen voor de campagne te realiseren. De groei van de partij zorgt ervoor dat er via de ledencontributie geld binnenkomt. Dat komt goed uit want de partij beschikt nauwelijks over financiële middelen ondanks de 100.000 gulden (45.378 euro) die Leefbaar Nederland eind 2001 heeft toegezegd

⁹ De peilingen, in totaal drie, worden opvallend genoeg uitgevoerd in opdracht van de gemeente Rotterdam – een unicum in de lokale politiek- dat met de publiciteit op een hogere opkomst bij de verkiezingen mikt. (Rotterdams Dagblad, 29 januari 2002). Bij de verkiezingen in 1998 bedroeg het opkomstpercentage namelijk 49,46% (COS, 2002).

(Booister, 2009: 115). De partij levert met campagneleider Broos Schnetz en bestuurslid Jeroen Kemna wel personele ondersteuning aan Leefbaar Rotterdam. Schnetz gaat de campagne leiden. Hij stippelt voor Leefbaar Rotterdam een campagne uit die goed te vergelijken is met die hij in 1998 voor Leefbaar Utrecht heeft gevoerd. Daar behaalde Leefbaar Utrecht bij de eerste verkiezingsdeelname in 1998 negen zetels. De campagne was toen opgebouwd rond medeoprichter van Leefbaar Utrecht Henk Westbroek. Als landelijke bekendheid moest hij de stemmen voor de partij veroveren (Van Eeden, 2009: 13-14) zoals nu Fortuyn het moet gaan doen voor Leefbaar Rotterdam (Rotterdams Dagblad, 26 januari 2002). Die strategie lijkt ook nu te werken, want over aandacht hoeft Leefbaar Rotterdam niet te klagen. Schnetz die zich ook opwerpt als woordvoerder, wordt overspoeld met mediaverzoeken. Hij wijst vervolgens Madlener aan om als aanspreekpunt voor de pers te fungeren (Booister, 2009: 128). De Rotterdamse makelaar, nummer elf op de kandidatenlijst, is een van de leden van het eerste uur en heeft zich aangemeld uit onvrede met wat hij dagelijks in Rotterdam om zich heen ziet. Hij stoort zich aan het isolement waarin oudere autochtonen verkeren en de concentraties allochtonen in een aantal buurten in Rotterdam. Geen enkele partij lijkt zich daarom te bekommeren. Met Leefbaar Rotterdam heeft hij het vertrouwen dat de problemen in de stad écht eens worden aangepakt (Booister, 2009: 40-42).

De media-aandacht wordt nog groter als Fortuyn op 9 februari in een interview een aantal uitspraken doet over immigratie, de islam als 'een achterlijke cultuur' bestempelt en voorstelt om artikel 1 uit de grondwet te schrappen (De Volkskrant, 9 februari 2002). De uitspraken missen hun uitwerking niet. Leefbaar Nederland en met name Fortuyn zijn het epicentrum van een 'media-aardbeving'. Het interview is de dagen erna hét onderwerp van gesprek. Leefbaar Nederland zet Fortuyn een dag later uit zijn functie als lijsttrekker van die partij. Daarmee komen de schijnwerpers op Leefbaar Rotterdam te staan. Iedereen wil weten welke consequenties de uitspraken van Fortuyn hebben voor zijn lijsttrekkerschap bij Leefbaar Rotterdam. Na beraad besluit het bestuur Fortuyn te steunen zolang hij het programma van Leefbaar Rotterdam onderschrijft (Oosthoek, 2005: 64-66). Overigens heeft de partij niet veel keus, aangezien de kandidatenlijst al is vastgesteld en niet meer kan worden gewijzigd (Booister, 2009: 92).

De ophef over het Volkskrant-interview en de keuze van Leefbaar Rotterdam zorgen ervoor dat Leefbaar Rotterdam niet weg is te denken uit zowel de landelijke als de lokale media. De kritiek van (lokale) politici op Fortuyn en op Leefbaar Rotterdam blijft onverminderd fel. Zo worden de uitspraken van Fortuyn onder anderen door VVD'er Janssens als extreemrechts bestempeld en kan Leefbaar Rotterdam met het aanhouden van Fortuyn worden beschouwd als een extreemrechtse partij (Rotterdams Dagblad, 11 februari 2002b). Daarnaast laten PvdA, GroenLinks en D66 weten Leefbaar Rotterdam niet meer als een serieuze gesprekspartner te zien (Trouw, 12 februari 2002).

Het interview heeft ook organisatorische en financiële consequenties voor Leefbaar Rotterdam. Schnetz die ook bestuurslid is bij Leefbaar Nederland, vertrekt als campagneleider omdat hij van mening is dat hij anders zijn geloofwaardigheid op het spel zet (Rotterdams Dagblad, 11 februari 2002). Hij wordt opgevolgd door Michiel Smit, de nummer drie op de lijst en een van de mannen van het eerste uur. Leefbaar Nederland laat na het vertrek van Schnetz weten dat de partij Leefbaar Rotterdam niet langer financieel bij zal staan (Chorus en De Galan, 2002: 175). Het beloofde geld voor de campagne komt er niet en daarom moet Leefbaar extra fondsen werven. Dat doet het onder meer door geld te lenen bij een aantal mensen die niet bij naam worden genoemd (Oosthoek, 2005: 70). Ook brengen de leden (extra) geld in om de campagnebegroting die 59.500 gulden (afgerond 27.000 euro) bedraagt, sluitend te krijgen (Booister, 2009: 119). Daarnaast beginnen sponsors over de brug te komen nu de partij het in de peilingen goed doet. Naast financiële middelen helpen ze de partij onder meer met huisvesting (Booister, 2009: 118). Aangezien het ledenaantal nog altijd groeit, vult de partijkas zich ook met contributies. Het aantal actieve leden, blijft desondanks beperkt. Het zijn met name de leden van het eerste uur die hun vrije tijd offeren aan het plakken van posters, schrijven van artikelen, regelen van drukwerk en het uitdelen van flyers.

Dat Fortuyn vervolgens zijn eigen partij opricht (Rotterdams Dagblad, 12 februari 2002), zorgt ervoor dat hij in het middelpunt van de nationale belangstelling blijft staan. Ook Leefbaar Rotterdam blijft als een gevolg daarvan eveneens in de schijnwerpers staan. Ondertussen groeit de partij verder in de peilingen en lijkt het vertrek van Fortuyn bij Leefbaar Nederland niet negatief uit te pakken al loopt de steun voor de partij bij de laatste peiling die tussen 19 en 21 februari wordt gehouden, iets terug in aanhang. Desondanks mag

de nieuwkomer op maximaal tien zetels rekenen (Oosthoek, 2005: 58-59). Daarnaast wordt bij de peilingen via een open vraag onderzocht wat kiezers als het grootste probleem in Rotterdam ervaren. Exact de helft van de respondenten geeft aan dat zij veiligheid en criminaliteit als het grootste probleem ervaren. Daarmee tekent zich een duidelijke consistentie af. In de twee voorgaande peilingen worden eveneens veiligheid en criminaliteit het vaakst gekozen als belangrijkste onderwerp (Oosthoek, 2005: 82).

2.7 De campagne verhardt

Half februari starten de VVD en PvdA hun campagnes. Daarin wordt Leefbaar Rotterdam aangevallen. VVD-lijsttrekker Janssens zegt dat Fortuyn mensen tegen elkaar opzet. “Daarmee wordt de samenleving niet toleranter, dus niet Leefbaarder.” Ook vergroot Fortuyn angst onder de bevolking en zaait hij haat. De VVD-leider neemt ook een voorschot op de situatie na 6 maart. “Ze hebben aangekondigd ongeacht het aantal zetels de oppositie in te gaan. Dat begrijp ik. Ze hebben niks te zoeken in de coalitie” (Rotterdams Dagblad, 16 februari 2002). In hetzelfde artikel stelt ook PvdA-leider Cremers dat Fortuyn en Leefbaar Rotterdam de stad er niet leefbaarder op maken en voor verdeeldheid zorgen. Fortuyn pleegt volgens Cremers daarnaast ook kiezersbedrog doordat zijn uitspraken over de grondwet niet stroken met het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam dat duidelijk stelt de grondwet te respecteren. Leefbaar Rotterdam krijgt daarnaast het verwijt niet met nieuwe ideeën te komen. Alles wat volgens de partij op het gebied van veiligheid moet gebeuren, is al in gang gezet aldus de PvdA-fractie leider. Tot slot wordt volgens Cremers Fortuyn binnenboord gehouden door Leefbaar Rotterdam omdat hij voor de partij ‘de zilervloot’ is. Zonder hem zou Leefbaar nooit zo groot zijn (Rotterdams Dagblad, 16 februari 2002).

Op 19 februari vindt het eerste lijsttrekkersdebat plaats, dat wordt georganiseerd door werkgeversorganisatie VNO-NCW. Opvallend genoeg komt het thema veiligheid –het thema van deze verkiezingen- niet aan bod waardoor de discussie over dit onderwerp niet op gang komt (Algemeen Dagblad, 20 februari 2002). Na afloop laat Kuijper van de PvdA voor het eerst weten dat haar partij niet met Leefbaar Rotterdam wil samenwerken (Oosthoek, 2005: 78).

De uitspraken van Fortuyn, die ondertussen met Lijst Pim Fortuyn zijn eigen landelijke partij heeft opgericht, met betrekking tot de islam, immigratie en integratie zorgen ervoor dat de partij racisme en fascisme wordt verweten. De partij ontvangt bedreigingen, verschillende organisaties doen aangifte tegen Fortuyn vanwege discriminatie en er wordt een poederbrief bij Fortuyn bezorgd (Booister, 2009: 106; 109, Oosthoek, 2005: 69-70). Ook op straat wordt de sfeer grimmiger. Partijleden van Leefbaar Rotterdam worden bespuugd bij het plakken van posters en er wordt schade toegebracht aan auto's (Booister, 2009: 124).

Op 26 februari vindt opnieuw een incident plaats. Leden van Leefbaar Rotterdam zijn in het Maashaven-gebied om een campagnevideo op te nemen. Fortuyn, Sørensen en Madlener worden uitgescholden voor onder anderen racisten en fascisten en er ontstaat een dreigende sfeer. Als Fortuyn met de dood wordt bedreigd en de oploop steeds groter wordt, besluiten de Leefbaren de opnamen te staken en te vertrekken. De partij besluit daarop dat Fortuyn geen straatcampagne meer voert. Fortuyn zal vanaf dat moment alleen bij twee besloten verkiezingsdebatten aanwezig zijn en een aantal interviews met lokale media doen (Oosthoek, 2005: 83-85). Daarmee verschuift de insteek van de verkiezingscampagne nog meer naar de media. De reacties op het besluit Fortuyn van straat te houden, lokken bij de tegenstanders pittige reacties uit. Door PvdA'er Peet wordt hij een 'watje' genoemd en VVD-raadslid Hulman bestempelt Fortuyn als een 'mietje' (Rotterdams Dagblad, 1 maart 2002).

Zoals uit de bovenstaande reacties is te verwachten, stelt een aantal partijen zich ook afwijzend op ten opzichte van eventuele samenwerking met de nieuwkomer. PvdA-fractie leider Cremers herhaalt de woorden van zijn lijsttrekker Kuijper: de PvdA wil niet met Leefbaar Rotterdam samenwerken (Rotterdams Dagblad, 20 februari 2002) en ook het CDA laat een aantal dagen later weten niet met Leefbaar Rotterdam te willen onderhandelen over een nieuw college. De partijen motiveren dat door te stellen dat Fortuyn met zijn uitspraken over minderheden 'groepen tegen elkaar op zet'. Daarnaast wordt aangehaald dat de partij door een gebrek aan ervaren mensen 'als collegepartner te instabiel is' (Algemeen Dagblad, 25 februari 2002). VVD en D66 willen eventueel wel samenwerken met Leefbaar Rotterdam als Fortuyn zijn uitspraken terugtrekt over het schrappen van artikel 1 van de Grondwet (Oosthoek, 2005: 72). Bij het laatste lokale verkiezingsdebat dat op 3

maart wordt gehouden, neemt de PvdA dat standpunt opnieuw in (De Telegraaf, 26 februari 2002).

Voor de verkiezingen op 6 maart vinden nog twee debatten plaats waar Leefbaar Rotterdam bij aanwezig is. De eerste is het bovengenoemde debat op 3 maart waar Fortuyn en Sørensen als respectievelijk de nummers 1 en 2 van Leefbaar Rotterdam in discussie gaan met Kuijper en Cremers, de nummers 1 en 3 van de PvdA. Veiligheid is daarbij een belangrijk thema. Leefbaar Rotterdam krijgt daar van de PvdA opnieuw het verwijt niet met nieuw beleid te komen en Fortuyn wordt verweten standpunten in te nemen die haaks staan op het verkiezingsprogramma van de partij. Fortuyn gaat vooral in op de harde aanpak die nodig is om de veiligheid te verbeteren. Hij wil dat de politie verantwoording aflegt voor de resultaten en stelt dat Leefbaar Rotterdam, als het in het college komt, mag worden afgerekend op het veiligheidsbeleid (Oosthoek, 2005: 91). Op de vraag of de PvdA een college wil vormen met Leefbaar Rotterdam, geeft Cremers te kennen dat dit er niet in zit (Oosthoek, 2005: 92).

Op 4 maart 2002 wordt bij radio Rijnmond het laatste lijsttrekkersdebat voor de verkiezingen gehouden. Dit keer draait het debat om allochtonen en het spreidingsbeleid. Aangezien Leefbaar Rotterdam - en met name Fortuyn- scherpe opvattingen heeft op deze onderwerpen, wordt er het nodige vuurwerk verwacht. Tot een fel debat leidt het echter niet. Dat heeft volgens een verslaggever vooral te maken met het feit dat Fortuyn in het debat wordt gekoppeld aan Janssens (VVD) en Van der Tak (CDA) met wie hij op deze onderwerpen niet heel veel verschilt van inzicht (Oosthoek, 2005: 94). Desondanks haalt het debat de late uitzending van het NOS-journaal. Echt verrassend lijkt dat niet. Rotterdam is eerder al bestempeld als de opmaat naar de Tweede Kamerverkiezingen die ruim twee maanden later worden gehouden (Algemeen Dagblad, 6 maart 2002; NRC Handelsblad, 6 maart 2002).

2.8 De verkiezingsdag en -uitslag

Op 6 maart gaat Nederland naar de stembus voor de gemeenteraadsverkiezingen. Bij het huis van Fortuyn wordt –net als een dag eerder bij het Rotterdamse stadhuis- een

demonstratie gehouden tegen Fortuyn. De betogers beschuldigen Fortuyn van racisme. De verkiezingen in Rotterdam zijn landelijk nieuws en de demonstranten vormen slechts een minderheid voor het huis van Fortuyn. Een ruime meerderheid van zo'n zestig journalisten is naar zijn huis gekomen om dit deel van de verkiezingsdag te registreren.

's -Avonds wordt de verkiezingsuitslag bekend gemaakt. De uitslag is een daverende verrassing. Leefbaar Rotterdam weet uiteindelijk 17 zetels binnen te halen bij haar allereerste verkiezingsdeelname. Daarmee zorgt de partij voor een unicum in de Rotterdam. Nooit eerder haalde een nieuwe partij zoveel zetels. Belangrijker is dat de partij ook meteen de grootste partij in Rotterdam is geworden. Leefbaar Rotterdam behaalt 86.207 stemmen, waarvan er 83.208 voor Fortuyn zijn. De lijsttrekker is daarmee goed voor 97% van de stemmen die zijn uitgebracht op de partij. Bij geen enkele andere partij behaalt een lijsttrekker een dergelijk hoog percentage (COS, 2002).

Opvallend genoeg verliezen buiten de ChristenUnie/SGP (1 zetel) alle partijen zetels. De VVD verliest er het meest. De partij die in het college zit, wordt met een verlies van 5 zetels meer dan gehalveerd en komt uit op 4 zetels. De PvdA verliest 4 zetels en houdt er 11 over. Het CDA zakt van 6 naar 5 en de laatste collegepartner GroenLinks komt met een verlies van een zetel uit op 3. De Socialistische Partij, goed voor vier zetels in 1998, behaalt uiteindelijk een zetel (COS, 2002).

De uitslag is landelijk nieuws. Alle landelijke kranten pakken uit met koppen die min of meer dezelfde strekking hebben. Fortuyn heeft gewonnen en 'Paars' heeft verloren. Daarmee wordt vooral aangegeven dat de zittende politieke macht een zware verkiezingsstrijd tegemoet gaat met Fortuyn als uitdager (De Volkskrant, 7 maart 2002). De uitslag in Rotterdam wordt zowel aan Leefbaar Rotterdam –en met name Pim Fortuyn– toegeschreven maar wordt ook uitgelegd als een afstraffing van het stadsbestuur door de kiezer (Algemeen Dagblad, 7 maart 2002). Leefbaar Rotterdam, dat net drie maanden bestaat, heeft in ieder geval voor een electorale aardverschuiving gezorgd.

Nu de periode tussen de oprichting van Leefbaar Rotterdam en de verkiezingsuitslag is beschreven, wordt in het volgende hoofdstuk aan de hand van de eerder geformuleerde hypothesen gekeken hoe het succes van Leefbaar Rotterdam is te verklaren.

3. Het testen van de hypothesen

In dit onderzoek staat de vraag centraal hoe het electorale succes van Leefbaar Rotterdam bij de eerste verkiezingsdeelname is te verklaren. Hoewel er geen alomvattende theorie bestaat voor succes voor politieke nieuwkomers, bestaat er consensus over een aantal factoren of beter gezegd: een complex aan factoren. Op basis van de verschillende theorieën is een aantal hypothesen geformuleerd die in dit hoofdstuk worden getest. Vervolgens wordt in het volgende hoofdstuk onderzocht in hoeverre deze factoren afzonderlijk van belang zijn geweest voor het electorale succes van Leefbaar Rotterdam. Tot slot wordt nagegaan welke factoren het meest doorslaggevend zijn geweest voor het resultaat.

Eerder zijn acht hypothesen geformuleerd die in dit hoofdstuk worden getest. In het hoofdstuk dat hierop volgt, wordt nagegaan in hoeverre de factoren die zijn getoetst een rol hebben gespeeld bij het succes van Leefbaar Rotterdam en zo ja, in welke mate?

- ❑ Leefbaar Rotterdam politiseert een of een complex aan onderwerpen die –in de ogen van de kiezers- door andere partijen niet of onvoldoende worden geagendeerd (h1);
- ❑ Leefbaar Rotterdam heeft de beschikking over hulpbronnen zoals personeel en geld (h2) en;
- ❑ wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van een organisatie(structuur) (h3) en;
- ❑ beschikt over een charismatisch en/of bekende leider (h4);
- ❑ Tot slot is de *political opportunity structure* zodanig dat Leefbaar Rotterdam voldoende gelegenheid krijgt om het politieke bestel binnen te treden (h5);
 - Leefbaar Rotterdam weet zich duidelijk te positioneren (h5a);
 - Als uitdager kan Leefbaar Rotterdam hevige reacties van de gevestigde partijen ontlokken en draagt de status van uitdager bij een snelle opkomst (h5b);

- institutionele factoren zoals het type verkiezingen, werken in het voordeel van Leefbaar Rotterdam (h5c)

3.1 Het politieke project van Leefbaar Rotterdam

- Leefbaar Rotterdam politiseert een - of een complex aan onderwerpen die, in de ogen van de kiezers, door andere partijen niet of onvoldoende worden geagendeerd (h1);

In de literatuur wordt het (complex aan) onderwerp(en) dat een politieke partij wil agenderen (inclusief de ideeën over de realisatie daarvan) het politieke project genoemd (zie onder anderen Lucardie, 1995). Het politieke project van Leefbaar Rotterdam wordt – grotendeels- gepresenteerd in een ‘Leidraad voor een leefbaar Rotterdam 2002-2006’. Door het verkiezingsprogramma als zodanig te bestempelen, wil de partij een statement maken: Leefbaar Rotterdam staat een andere aanpak voor dan de overige partijen. Leefbaar Rotterdam wil de problemen in de stad aanpakken en zegt vooral pragmatisch te zijn. De partij moet kunnen handelen naar wat op dat moment de beste oplossing blijkt en daar hoort geen in stenen tafelen gebeiteld programma in (NRC Handelsblad, 16 januari 2002). Naast dat ‘hoog probleemoplossend vermogen’ bestaat er verder geen partij-ideologie (De Havenloods, 13 december 2001).

De partij positioneert zich in deze leidraad als een buitenstaander in de Rotterdamse politiek. Volgens Leefbaar Rotterdam is juist een nieuwe buitenstaander nodig om de problemen in de stad aan te kunnen pakken. De gevestigde partijen dragen volgens de nieuwkomer de last van het verleden en diskwalificeren zich daarmee. Leefbaar Rotterdam wil daarom de macht van de gevestigde orde breken. Volgens Leefbaar Rotterdam wordt de havenstad gedomineerd door een bestuurselite, waarvan de leden elkaar in het zadel houden. De burger heeft weinig tot geen inspraak heeft en heeft nauwelijks iets te kiezen aangezien de gevestigde partijen niet van elkaar te onderscheiden zijn. Het bestuur en het ambtenarenapparaat moet zich volgens Leefbaar niet alleen verantwoorden aan de gemeenteraad, maar ook de burger moet politici en ambtenaren ter verantwoording kunnen roepen. Dat vergroot volgens de partij de kans dat het bestuur en haar ambtenarenapparaat naar behoren functioneert. Bovenal staat echter veiligheid centraal bij Leefbaar Rotterdam.

Of zoals de partij het zelf stelt: 'een leefbaar Rotterdam is in de eerste plaats een veilig Rotterdam' (Leefbaar Rotterdam, 2002).

3.1.1 Veiligheid

Dat Leefbaar Rotterdam en Fortuyn veiligheid aangrijpen, is niet verrassend. Veiligheid is al langer een belangrijk thema in de Rotterdamse politiek. Het is verder ook een onderwerp dat in toenemende mate als urgent wordt gezien. In 1988 beschouwde 38% van de Rotterdammers de openbare orde en veiligheid als een van de drie grootste problemen in de stad. In 1994 was dat percentage bijna verdubbeld naar 73% (Rotterdam, 1997b: 6). De gemeente zet verschillende programma's op om het veiligheidsprobleem aan te pakken, maar slaagt er niet in om de situatie te verbeteren. Zo stelt PvdA-leider Cremers nog tijdens de verkiezingscampagne vast dat de stad er in de lopende collegeperiode niet in is geslaagd, de veiligheidsproblematiek adequaat aan te pakken (Van Ostaaijen, 2008: 76, Financieel Dagblad, 26 januari 2002). Ook uit andere onderzoeken blijkt dat de veiligheid in de stad verder is verslechterd (Intraval, 2000; 2001).

Ook van buiten de Rotterdamse politiek komen er steeds meer signalen dat Rotterdammers zich zorgen maken om de veiligheid in hun stad. Zo krijgt burgemeester Opstelten op 27 maart 2001 een petitie aangeboden die is opgesteld door zestig bewonersorganisaties. Daarin stellen ze dat ze zich ernstige zorgen maken over de veiligheid in hun stad en dat de politie en het gemeentebestuur hier niet adequaat mee omgaan (Van Ostaaijen en Tops, 2007). Later dat jaar wordt het stadhuis overspoeld met zo'n 20.000 ansichtkaarten die zijn opgestuurd door Rotterdammers die met deze actie hun bezorgdheid uiten over de veiligheid in hun wijk (Algemeen Dagblad, 28 november 2001).

Dat veiligheid een belangrijk thema is, wordt tijdens de campagne nog eens bevestigd door onderzoeksresultaten van Intomart dat via een open vraag onderzoekt wat kiezers als het grootste probleem in Rotterdam ervaren. Exact de helft van de respondenten geeft aan dat zij veiligheid en criminaliteit als het grootste probleem ervaren. Daarmee tekent zich een duidelijke consistentie af. In de twee voorgaande peilingen worden eveneens veiligheid en criminaliteit het vaakst gekozen als belangrijkste onderwerp (Oosthoek, 2005: 82).

Veiligheid krijgt een belangrijke plaats in de verkiezingscampagne aangezien Leefbaar Rotterdam niet de enige partij is die het onderwerp hoog op de agenda zet. Ook de VVD en PvdA doen dat en volgens commentatoren draait de campagne dan ook vooral om veiligheid (Rotterdams Dagblad, 4 maart 2002; PvdA, 2002). Dat is mede ingegeven doordat, zoals eerder vermeld, uit beleidsevaluaties blijkt dat de veiligheid in de stad tijdens de lopende collegeperiode niet is verbeterd. Collegepartij PvdA erkent dat en grijpt de resultaten aan om nog steviger in te zetten op het onderwerp (Van Ostaaijen, 2010: 76). Het feit dat zowel de PvdA en de VVD op dat moment in het college zitten en daarmee verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor het huidige veiligheidsbeleid (dat dus tekortschiet), brengt Leefbaar Rotterdam als nieuwe partij en zelfverklaard buitenstaander in een voordelige positie. De partij kan ook op geen enkele manier verantwoordelijk worden gehouden voor de huidige situatie.

3.1.2 Immigratie en integratie

Hoewel het onderwerp in het verkiezingsprogramma van Leefbaar Rotterdam nauwelijks aandacht krijgt, spelen ook immigratie- en integratie-onderwerpen een belangrijke rol tijdens de verkiezingscampagne. Dat komt voornamelijk doordat Fortuyn daar uitgesproken ideeën over heeft en deze bij zijn landelijke partij (Leefbaar Nederland en later Lijst Pim Fortuyn) wél een belangrijk onderwerp zijn. Fortuyn, die zijn opvattingen daarover ook steeds vaker als lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam uit, zet het onderwerp daarmee toch op de agenda. Te meer omdat Fortuyn door zijn politieke tegenstanders daarop wordt aangevallen en de uitspraken van de leider van Leefbaar Rotterdam steeds meer richtinggevend worden voor het politieke programma van de nieuwe partij (Van Ostaaijen, 2012: 196).

Dat wordt verder versterkt naar aanleiding van een interview van Fortuyn met De Volkskrant (De Volkskrant, 9 februari 2002) waarin hij omstreden uitspraken doet over de islam en het schrappen van artikel 1 van de grondwet. Dit zorgt voor onrust omdat Leefbaar Rotterdam in de leidraad expliciet is over discriminatie. Daarnaast betekent dat met het aanblijven van Fortuyn als lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam deze partij zich in de ogen van de tegenstanders ook achter dat gedachtegoed schaaft. Daarmee worden de verwijten aan

Fortuyn en aan Leefbaar Rotterdam steeds feller. De partij krijgt het verwijt extreemrechts te zijn en Fortuyn wordt bestempeld als fascist (zie onder anderen Booister, 2009: 107-108).

Dat immigratie en integratie ook onderwerpen zijn waarover kiezers zich druk maken, is niet zozeer af te leiden uit lokaal kiezersonderzoek: dat is er immers nauwelijks. Uit Nationale Kiezersonderzoeken blijkt dat deze onderwerpen al veel langer door kiezers als urgent worden gezien (Van der Brug, 2011). Fortuyn krijgt daarom naast veel kritiek en tegenstand ook veel steun, zowel landelijk als lokaal. Of zoals Ronald Sørensen later verklaart: “eindelijk werd er gezegd wat niet mocht worden gezegd” (interview Sørensen, 2012).

Later is ook vastgesteld dat Leefbaar Nederland en later de Lijst Pim Fortuyn zijn succes voor een belangrijk deel dankte aan het feit dat het deze onderwerpen politiseerde (Brants en Van Praag, 2005). Om die reden is het aannemelijk dat een deel van de kiezers in Rotterdam op basis van zijn standpunten op die onderwerpen, zijn stemkeuze voor de nieuwkomer heeft bepaald. Een gegeven dat ook door Sørensen wordt bevestigd (Sørensen, 2012).

3.1.3 Protest

Ook de onvrede over het functioneren van het lokale bestuur in het algemeen is een onderwerp dat Leefbaar Rotterdam –evenals heel veel andere lokale onafhankelijke partijen- politiseert en dat door een aanzienlijk deel van het electoraat als zeer belangrijk wordt ervaren. Het is volgens onder anderen Van Ostaaijen (2012) en Boogers (2010) een van de oorzaken waarom deze lokale onafhankelijke partijen vanaf 1994 een landelijke doorbraak beleven. Met name de opkomst van de Leefbaar-partijen -in 2002 neemt een recordaantal van 88 Leefbaar-partijen deel (Van Ostaaijen, 2012)- symboliseren de opkomst van de protestpartij in de lokale politiek. Hoewel de Leefbaar-partijen onderling sterk van elkaar verschillen, delen ze de afkeer van de gevestigde partijen en willen ze via meer inspraak burgers meer betrekken bij lokale beleids- en besluitvorming (Voerman en Boogers, 2011). Het hoogtepunt van de Leefbaar-beweging die volgens Van Ostaaijen het gevolg is van de

oprichting Leefbaar Nederland (Van Ostaaijen, 2012: 204) dat als vliegwiel functioneert voor nieuwe en bestaande Leefbaar-lijsten.

De onvrede over het lokale bestuur vormt ook de aanleiding voor Sørensen om het politieke programma van Leefbaar Rotterdam uit te werken en wordt de inleiding van de leidraad. De partij stelt vast dat kiezers geen vertrouwen in de politiek hebben omdat “de politieke en ideële verschillen tussen de oude partijen nagenoeg zijn verdwenen, waardoor het weinig uitmaakt op welke paarse partij er nu weer gestemd gaat worden.”

De lokale democratie functioneert volgens de partij niet en stelt als oplossing voor dat het bestuur en het ambtenarenapparaat transparanter, effectiever en efficiënter moet opereren en ter verantwoording kan worden geroepen. Daarnaast moeten burgers meer betrokken worden bij beleidsvorming en besluitvorming. Daarmee vertoont de agenda van Leefbaar Rotterdam opvallende overeenkomsten met andere Leefbaar- en protestpartijen die eerder al succesvol waren met een protestprogramma waarbij burgers meer inspraak en invloed zouden krijgen (Leefbaar Rotterdam, 2002).

Conclusie

De onderwerpen die een belangrijke rol spelen in de Rotterdamse gemeenteraadsverkiezingen, zijn voor een groot deel niet nieuw. Leefbaar Rotterdam zorgt er echter voor dat er andere accenten worden gelegd (Oosthoek, 2005: 58). De partij presenteert zich als een buitenstaander met een andere kijk op de aanpak van de problemen. Het zittende college is er niet in geslaagd de problemen die jaren eerder al zijn vastgesteld (Intraval, 2000; 2001), adequaat aan te pakken. Sterker nog, tijdens de campagne stelt de collegepartij PvdA vast dat het college tekort heeft geschoten op het gebied van het veiligheidsbeleid (Van Ostaaijen, 2010:76). Doordat de huidige partijen er niet in slagen om de problemen met betrekking tot veiligheid aan te pakken, slaagt Leefbaar Rotterdam erin een alternatief te zijn voor ontevreden kiezers.

Ook ten aanzien van integratie en immigratie weet de partij zich te onderscheiden van de overige partijen. Met name Fortuyn is scherp in zijn bewoordingen op dit onderwerp, waardoor de partij zich op dit onderwerp duidelijk wordt geprofileerd. Dat de partij bij deze

onderwerpen naast steun ook op veel verzet stuit, maakt duidelijk dat het onderwerp leeft in Rotterdam.

Leefbaar Rotterdam is opgericht uit onvrede over het functioneren van de lokale democratie. Deze onvrede vertaalt zich enerzijds in dalende verkiezingsopkomsten (Boogers, 1998) en een groei aan succesvolle lokale protestpartijen. De ontevredenheid lijkt in Rotterdam niet onder te doen voor die in Utrecht, Hilversum, Oegstgeest of Heerenveen waar lokale Leefbaar-lijsten eerder al met succes hebben deelgenomen aan de gemeenteverkiezingen en als protestpartij de politieke onvrede onder burgers tot uitdrukking hebben gebracht. Daarmee kan worden vastgesteld dat de geformuleerde hypothese dat Leefbaar Rotterdam (een complex aan) onderwerpen politiseert die in de ogen van kiezers door andere partijen niet of nauwelijks worden geagendeerd, kan worden aangenomen.

3.2 Hulpbronnen

- Hypothese 2: Leefbaar Rotterdam heeft de beschikking over hulpbronnen zoals personeel en geld

Wil een nieuwe partij succesvol kunnen slagen dan moet deze kunnen beschikken over hulpbronnen. Eerder in deze scriptie is vastgesteld dat met hulpbronnen geld en personeel worden bedoeld. Geld is niet alleen nodig om aan de meest essentiële voorwaarden (de oprichting van de partij en de inschrijving voor de verkiezingen) te voldoen, maar ook om de nodige communicatiemiddelen te realiseren en de campagne te financieren. Daarnaast is er personeel nodig om dit allemaal te kunnen uitvoeren. Personeel wordt door van Stipdonk en Van Holsteyn (1995) onderverdeeld in leden en sympathisanten. Naast hun arbeid brengen zij daarnaast ook via giften en contributie extra financiën binnen. Tot slot heeft de partij leden nodig om kandidaten te kunnen stellen voor de gemeenteraad.

Leefbaar Rotterdam heeft in de onderzochte periode naar schatting 60 leden (interview Sørensen, 2012) waarvan de helft uiteindelijk ook in meer of mindere mate actief betrokken is bij de partij. De kern van de partij wordt gevormd door de leden van het eerste uur. Zij zijn de drijvende kracht achter het opzetten en draaiende houden van de partij. Deze

groep bestaat naast oprichter Ronald Sørensen uit zijn vrouw Nel, Michiel Smit, Victor Reijkersz, Barry Madlener, Harry Borst en Frans van der Hilst. Zij stellen de kandidatenlijst samen, werven leden en fondsen, houden de website bij, doen de woordvoering en maken middelen zoals posters en flyers of laten die maken. Later komt daar nog een aantal mensen bij die zich vooral met de uitvoering van campagneactiviteiten bezighouden. Ook ontvangt Leefbaar Rotterdam aanvankelijk personele ondersteuning van Leefbaar Nederland. De bestuursleden Kemna en Schmetz helpen de partij met het opzetten van de organisatie en het vormgeven van de campagne. Als Fortuyn breekt met Leefbaar Nederland, trekken zij echter hun steun in (Oosthoek, 2005: 70). Ook de beloofde financiële ondersteuning van Leefbaar Nederland wordt ingetrokken na de breuk tussen Fortuyn en Leefbaar Nederland (Booister, 2009: 117).

De leden die zich later aanmelden, dragen voornamelijk in financiële zin (contributie) bij. Daarnaast ontvangt Leefbaar Rotterdam van een aantal sponsors geld, het zij als lening dan wel als gift. De aantallen en de hoogten van de bijdragen lopen op wanneer blijkt dat Leefbaar Rotterdam in de peilingen stijgt, op (Booister, 2009: 120). Ook dragen de leden van het eerste uur zelf bij met giften. Zo dragen onder anderen Pastors en Sørensen bij uit eigen zak (Booister, 2009: 119). Op die manier beschikt Leefbaar Rotterdam over de nodige financiën. Daarnaast draagt een aantal leden en sympathisanten bij in natura door onder anderen kantoorruimte beschikbaar te stellen of tegen gereduceerd tarief diensten te leveren.

Er wordt ook een begroting opgesteld voor de campagne. Volgens Booister is er een bedrag van 59.500 gulden (omgerekend 27.000 euro) nodig om deze te kunnen financieren (Booister, 2009). Sørensen verklaart dat deze bedragen voortkomen uit de begroting die Kemna en Schmetz hebben opgesteld. Het daadwerkelijke budget lag volgens hem aanzienlijk lager: naar schatting onder de 10.000 gulden (ongeveer 4500 euro). Er was geld om verkiezingsposters en flyers te laten maken en deze middelen konden mede worden gerealiseerd, omdat leden en sympathisanten vooral in natura bijdroegen door bijvoorbeeld kosteloos de vormgeving te verzorgen of tegen gereduceerd tarief het drukwerk te verzorgen (interview Sørensen, 2012).

Ook moet de partij geschikte kandidaten zien te vinden die Leefbaar Rotterdam kunnen vertegenwoordigen wanneer zij worden verkozen. De problemen die lokale partijen ondervinden met het vinden van geschikte kandidaten (Boogers en Voerman, 2006), komen ook voor bij Leefbaar Rotterdam. De nieuwe partij heeft moeite om de lijst te vullen. Aangezien de partij niet meer dan tien zetels verwacht, is het selectieproces voor de bovenste tien kandidaten streng. De eisen voor de overige kandidaten zijn aanmerkelijk soepeler. Zo is de status van welwillend familielid of buurman al genoeg om een plek op de lijst te krijgen (Oosthoek, 2005: 40-44 en Booister, 2009: 65-70).

De genoemde bedragen en het aantal leden krijgen verdere betekenis als dit kan worden afgezet tegen andere partijen. Nu is dat ten aanzien van financiële middelen problematisch. Partijen geven die bedragen niet vrij en er is nauwelijks informatie over te vinden. Bij ledenaantallen ligt dat anders. Voerman en Boogers (2010) hebben onderzoek gedaan naar het rekruteringsvermogens van partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Daarbij is ook gekeken naar ledenaantallen en de mate waarin leden actief zijn, dat wil zeggen ze bezoeken partijbijeenkomsten, werken mee aan de campagne of zijn lid van het bestuur of de fractie (Boogers en Voerman, 2010: 134). Daaruit komt naar voren dat lokale partijen in steden met meer dan 100.000 inwoners (zoals Rotterdam) gemiddeld over 126 leden beschikken. Landelijke partijen beschikken gemiddeld over 420 leden in steden van een dergelijke omvang. Het aantal actieve leden waarover een lokale partij kan beschikken in die grote steden, bedraagt gemiddeld 23. Lokale afdelingen van landelijke partijen hebben in die steden gemiddeld 56 actieve leden (Boogers en Voerman, 2010:135). Op basis van die gegevens kan worden gesteld dat Leefbaar Rotterdam in de onderzochte periode over een benedengemiddeld aantal leden beschikt. Dat is niet opmerkelijk aangezien de partij gedurende de onderzoeksperiode hooguit drie maanden oud was. Wat echter opvalt is de verhouding actieve/inactieve leden. Volgens eigen opgave (interview Sørensen, 2012) en op basis van de beschikbare informatie (onder anderen Oosthoek, 2005; Booister, 2009) daarover en de kandidatenlijst, kan worden gesteld dat het hier in ieder geval om 30 actieve leden gaat. Daarmee beschikt de partij over een bovengemiddeld aantal actieve leden.

Conclusie

Leefbaar Rotterdam weet in de korte periode vanaf de oprichting tot de verkiezingen een voor lokale begrippen aanzienlijk aantal leden te werven: 60, waarvan de helft actief tot zeer actief is (Sørensen, 2012). Ook weet de partij ervoor te zorgen dat het de beschikking heeft over fondsen waarmee onder anderen de campagne kan worden gefinancierd. Daarmee kan ook hypothese 2 worden aangenomen.

3.3 Organisatie

- Hypothese 3: Leefbaar Rotterdam wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van een organisatie(structuur)

Beschikte Leefbaar Rotterdam in de periode vanaf de oprichting tot en met de verkiezingen over een mate van organisatie en was de partij in staat zichzelf te besturen?

Hoewel Sørensen aanvankelijk alleen de naam Leefbaar Rotterdam wil claimen om te voorkomen dat andere partijen er met de naam Leefbaar vandoor zouden gaan, wil hij met de partij ook de politiek actief worden. Na de registratie waarvoor hij al hulp ontvangt van Leefbaar Nederland dat hem concept oprichtingsstatuten stuurt, krijgt hij hulp van Leefbaar Nederland-bestuurslid Kemna. Die helpt hem bij het opzetten van de organisatie van de partij en zorgt er uiteindelijk voor dat Leefbaar Rotterdam de in Rotterdam woonachtige leden van Leefbaar Nederland kan benaderen om lid te worden of op enig andere wijze betrokken te zijn (Leefbaar Rotterdam, 2001).

Al snel heeft zich een kleine club mensen gevormd die zich vanaf het begin stevig zullen inzetten voor de partij. Tijdens de eerste vergaderingen maken ze werkafspraken en worden taken en verantwoordelijkheden verdeeld (Booister, 2009: 57-63). Ook worden onder anderen afspraken gemaakt over de kandidatenlijst en het vaststellen van de contributie (Leefbaar Rotterdam, 2001). In de vergadering daarop worden commissies gevormd voor het schrijven van de leidraad (Oosthoek, 2005: 44) en de samenstelling van de kandidatenlijst (Leefbaar Rotterdam 2002a).

Sørensen geldt als leider van de partij zonder dat daar formele afspraken over zijn gemaakt (Sørensen, 2012). Aanvankelijk is hij zowel in organisatorisch als in politiek opzicht de leider van Leefbaar Rotterdam. Als Fortuyn zich aanmeldt en uiteindelijk aangeeft

lijsttrekker te willen worden, draagt Sørensen zijn functie als politiek leider over (Oosthoek, 2005: 49). Daarmee ontstaat een onderscheid tussen de politieke leiding en de partijbestuurlijke leiding. Fortuyn is de politiek leider van Leefbaar Rotterdam, de dagelijkse leiding blijft in handen van Sørensen. De oorspronkelijke taakverdeling blijft gedurende de onderzochte periode in tact (Sørensen, 2012). Dit onderscheid is ook niet vreemd aangezien Fortuyn nauwelijks geïnteresseerd leek in het opzetten, uitbouwen en besturen van een partijorganisatie.

Dat er binnen Leefbaar Rotterdam een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen politiek leiderschap en organisatorisch leiderschap, komt duidelijk aan bod als de nieuwe partij tot twee keer toe met onrust in de partij te maken krijgt. De eerste keer ontstaat wat interne onrust als de kandidatenlijst wordt gepresenteerd waarin sommige leden teleurgesteld zijn over hun positie op de lijst. De tweede keer volgt op de breuk van Fortuyn met Leefbaar Nederland waarin leden zich de vraag moeten stellen of ze door willen met Fortuyn. Onder leiding van Sørensen weet het bestuur van de partij de crisis te doorstaan. Hij belegt meteen een bijeenkomst en zorgt ervoor dat de problemen direct worden besproken. Hij vraagt om opheldering van Fortuyn en stuurt aan op het innemen van een gemeenschappelijk standpunt waarmee de partij naar buiten treedt. Daarmee wordt een eventuele escalatie wordt voorkomen. Fortuyn bemoeit in zich beide gevallen niet met de besluitvorming ook al is hij in het tweede geval zelf onderwerp van discussie (Oosthoek, 2005:65-66).

Conclusie

In de betrekkelijk korte tijd dat Leefbaar Rotterdam bestaat in de onderzochte periode, is er sprake van een zekere mate van organisatie. Vanaf het begin worden taken en verantwoordelijkheden verdeeld en worden er commissies samengesteld die het verkiezingsprogramma (her)schrijven, kandidaten rekruteren en fondsen werven (Leefbaar Rotterdam, 2002a). Daarnaast weet de nieuwkomer om te gaan met potentiële interne problemen. Door kordaat handelen van met name Sørensen wordt mogelijke onrust binnen de partij voorkomen. Daarmee kan worden gesteld dat Leefbaar Rotterdam in die periode

kan worden gekenmerkt door een mate van organisatie die ook het hoofd weet te bieden aan potentiële crises binnen de partij. Ook hypothese 3 kan worden aangenomen.

3.4 Leiderschap

- Hypothese 4: Leefbaar Rotterdam beschikt over een charismatische en/of bekende leider

Op 20 januari 2002 maakt Leefbaar Rotterdam officieel bekend dat Fortuyn de lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam wordt. Daarmee heeft de nieuwkomer een leider die landelijke bekendheid geniet. Fortuyn heeft een naam opgebouwd als professor, publicist en columnist en is lijsttrekker van de landelijke partij Leefbaar Nederland die op dat moment sterk opkomt. Naast zijn bekendheid is Fortuyn ook een opvallende verschijning. Fortuyn wordt door commentatoren als een flamboyante persoonlijkheid gezien: 'een paradijsvogel in een volière van mussen' (Trouw, 16 november 2002), is naast een charismatische persoon ook een sterk debater en weet uiterst effectief om te gaan met de wetten van de medialogica en de dramademocratie (zie onder meer Pels, 2005, Van Herwaarden, 2005: 79-83).

3.4.1 Bekendheid

Dat Leefbaar Nederland Fortuyn naar voren wil schuiven bij Leefbaar Rotterdam, is niet voor niets. De partij wil eerst op lokaal niveau testen hoe goed Fortuyn 'in de markt ligt'. Daarnaast kan lokaal succes de kansen op nationaal succes verder verbeteren. Dat ziet de lijsttrekker uiteindelijk zelf ook wel zitten (Oosthoek, 2005: 40). Voor Leefbaar Rotterdam is Fortuyn een kandidaat waar een nieuwe politieke partij mee voor de dag kan komen. Schnetz die namens Leefbaar Nederland de lokale partij helpt bij het opzetten van de campagne, geeft aan dat de campagnestrategie volledig wordt opgebouwd rond de bekendheid die Fortuyn geniet. Daarmee borduurt Schnetz voort op een beproefde strategie. In Utrecht heeft hij met Henk Westbroek als lijsttrekker een zelfde campagne geleid voor Leefbaar Utrecht (Van Eeden, 2008: 13-14). Sørensen zegt dat die aanpak wordt voortgezet. Dat is ingegeven door pragmatisme. De partij heeft nauwelijks geld en daarmee

drijft de partij met name op de gratis publiciteit die Fortuyn genereert (interview Sørensen, 2012).

Het dubbele lijsttrekkerschap van Fortuyn gekoppeld aan de fascinatie die voor Leefbaar Nederland en met name Fortuyn bestaat, zorgt ervoor dat Leefbaar Rotterdam ook interessant wordt voor landelijke media. Wat er in Rotterdam gebeurt, kan een voorbode zijn voor wat er bij de Tweede Kamerverkiezingen staat te gebeuren (Rotterdams Dagblad, 6 maart 2002; De Volkskrant, 30 april 2002). De Rotterdamse verkiezingen en met name Leefbaar Rotterdam krijgen daarmee landelijke bekendheid. Omgekeerd geldt hetzelfde. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de ontwikkelingen na het interview (de Volkskrant, 9 februari 2002) dat uiteindelijk leidt tot de breuk tussen Leefbaar Nederland en Fortuyn. De vraag is wat Leefbaar Rotterdam doet nu Leefbaar Nederland heeft gebroken met zijn lijsttrekker waarmee Leefbaar Rotterdam wederom landelijk nieuws is.

Fortuyn weet naast de Rotterdamse verkiezingen ook de landelijke verkiezingen te domineren. De gemeenteraadsverkiezingen 'draaien om Pim' (Algemeen Dagblad, 6 maart 2002) terwijl ook de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen 'de campagne is van Pim Fortuyn' (Brandts en Van Praag, 2005: 73).

3.4.2 Charismatisch leiderschap

Charismatisch leiderschap wordt –naast bekendheid- eveneens geïdentificeerd als verklarende factor voor electoraal succes voor nieuwe politieke partijen (Haus en Rayside, 1985; Lucardie, 1995). Daarbij gaat het naast de uitzonderlijke kwaliteiten waarover een leider beschikt ook over de relatie tussen de leider en zijn volgers en zijn vermogen een bestaande orde te doorbreken of een nieuwe te scheppen (Ellemers, 2002; 2003). Hiermee is de vraag of Fortuyn een charismatische leider was, nog niet beantwoord.

Van Herwaarden betoogt dat Fortuyn een charismatische leider was omdat zijn gezag natuurlijk was en hij in staat was grote groepen kiezers te mobiliseren en te inspireren (Van Herwaarde: 2005, 31-34). Daarnaast probeerde Fortuyn bestaande tradities te doorbreken. Hij keerde zich nadrukkelijk tegen de gevestigde orde en beriep zich daarbij op de noodzaak daarvan door te stellen dat het 'vijf voor twaalf was voor Nederland (Van Herwaarden, 2005:

33). Daarmee slaagde hij erin een sfeer een urgentie te creëren: een omgeving waarin een gezagsvorm als charisma kan floreren (Van Herwaarden, 2005; Pels, 2003). Ellemers stelt zelfs vast dat zijn charisma het *unique selling point* van Fortuyn was (Ellemers, 2003). Het was hetgeen waarmee Fortuyn zich onderscheidde van andere politici.

Wanneer wordt gekeken naar gedragskenmerken zijn er op basis van de theorie uitspraken te doen over de veronderstelling dat Fortuyn een charismatische leider was. Eerder zijn vier kenmerken onderscheiden. De eerste slaat op het formuleren en verwoorden van een aansprekende visie. De tweede heeft betrekking op het her- en onderkennen van behoeften van de volgers door de leider. Ten derde vertoont de charismatische leider ongebruikelijk gedrag om zijn uniciteit te bevestigen en tot slot toont hij aan dat hij bereid is persoonlijke risico's te nemen (Conger en Kanungo, 1995).

Een van de eigenschappen die Fortuyn door zowel vriend als vijand wordt toegedicht, is zijn vermogen om op een duidelijke, toegankelijke en inspirerende wijze te spreken (Pels, 2003; Ellemers, 2003). Hij slaagde erin met zijn retorische vaardigheden mensen achter zijn ideeën te winnen. Zo stelt Van Herwaarden dat Fortuyn als 'professor van het volk' in staat was om 'kanttekeningen van geleerde mensen te verwoorden in de taal van de gewone man' (Van Herwaarden, 2005: 66-67).

Het doorbreken van de gevestigde orde die in de ogen van Fortuyn gesymboliseerd werd door Paars, was het *Leitmotiv* van Fortuyn geworden. Fortuyn bleek in staat de onvrede onder kiezers te doorgronden en door onderwerpen te politiseren die door de gevestigde partijen niet werden opgepakt, wist hij al snel veel steun te verwerven.

Fortuyn onderscheidde zich van de andere politici door zijn voorkomen en levensstijl (Pels, 2003 omschreef hem treffend 'een politieke dandy') en stelde zichzelf daarbij nadrukkelijk op als een politieke buitenstaander. Daarnaast koos hij er bewust voor om zich op een andere manier te presenteren in en via de media en was hij volgens Brants en Van Praag (2005) de belichaming van het aforisme dat 'ook het persoonlijke politiek is'. Ook Fortuyns stijl van politiek bedrijven, waarbij hij veel theater en heel direct was, week sterk af van dat van zijn tegenstanders.

Tot slot verklaarde hij teneinde zijn doelen te realiseren, bereid te zijn om risico's te nemen. Fortuyn die regelmatig en op verschillende manieren werd bedreigd, gaf onder meer te kennen daar niet voor te wijken: "ze kunnen mij van de wereld rammen, maar mijn ideeën kun je niet wegslaan" (Oosthoek, 2005: 90). Fortuyn zou uiteindelijk om zijn ideeën en ambities worden vermoord.

Conclusie

Leefbaar Rotterdam beschikte met Fortuyn over een lijsttrekker die landelijke bekendheid genoot. De aanwezigheid van Fortuyn genereerde zoveel gratis publiciteit dat de campagne van Leefbaar Rotterdam erop werd afgestemd). Hij wist ervoor te zorgen dat Leefbaar Rotterdam centraal kwam te staan in de campagne. Zo kreeg de politieke nieuwkomer doorlopend een podium en had het in Fortuyn een leider die er heel goed in slaagde het politieke project op een aansprekende manier aan veel kiezers te presenteren. Het charisma van Fortuyn wist vervolgens grote groepen kiezers aan te spreken. Daarmee mobiliseerde hij grote groepen kiezers. Het leiderschap van Fortuyn kan ontegenzeggelijk als de kracht worden bestempeld die Leefbaar Rotterdam voortstuwde. Hypothese 4 kan daarmee worden aangenomen.

3.5 De politieke ruimte

- Hypothese 5: De *political opportunity structure* is zodanig dat Leefbaar Rotterdam voldoende gelegenheid krijgt om het politieke bestel binnen te treden

Tot slot geldt de politieke ruimte die een verklarende factor kan zijn voor een succesvol verkiezingsdebuut. Daarbinnen worden door onder anderen Lucardie (1995; 2000; 2006) en Van Stipdonk en Van Holsteyn (1995) drie dimensies onderscheiden. Voor iedere dimensie is een hypothese geformuleerd. Op basis van de toetsing van deze drie hypothesen kan worden getoetst of de veronderstelling dat de politieke ruimte gunstig is geweest voor Leefbaar Rotterdam, klopt.

3.5.1 Hypothese 5a Leefbaar Rotterdam weet zich duidelijk te positioneren

Een verklarende factor voor electoraal succes kan de plaats zijn die de nieuwkomer inneemt. Die ruimte kan een partij voor zichzelf creëren door een positie in te nemen op een politieke tegenstelling die niet (afdoende) door andere partijen wordt ingenomen of door nieuwe tegenstellingen te politiseren. Leefbaar Rotterdam presenteerde zich in zijn verkiezingsprogramma als een buitenstaander en ook in de retoriek wordt deze rol vaak benadrukt. De nieuwkomer zette zich duidelijk af tegen de gevestigde orde die zij wilde doorbreken. De partij was daarmee niet alleen de katalysator van de onvrede onder kiezers over de zittende macht maar presenteerde zich in die rol als de partij die in staat zou zijn de problemen in de stad op te lossen. Leefbaar Rotterdam stelt in zijn leidraad nadrukkelijk dat de partij niet de last van het verleden draagt. Daarmee kwalificeert de partij zich als een betere kandidaat dan de gevestigde partijen.

Uit de respectievelijke grote en kleine successen die protestpartijen elders in Nederland (zie onder anderen Leefbaar Hilversum, Leefbaar Oegstgeest en Leefbaar Utrecht) en in Rotterdam (bijvoorbeeld de Stadspartij en de Socialistische Partij) boekten, viel te verwachten dat het positioneren als een buitenstaander kon leiden tot succes voor de nieuwkomer. 2002 bleek net als eerder in 1994 een vruchtbaar jaar te zijn voor protestpartijen die landelijk voor het begin en een eind van een tijdperk (Paars) stonden.

Conclusie

Leefbaar Rotterdam slaagde er in korte tijd zich goed te profileren tussen de gevestigde partijen. Dat deed de partij door duidelijk positie in te nemen op bestaande tegenstellingen. De partij profileerde zich scherp op onderwerpen als veiligheid en integratie. Daarnaast slaagde de partij erin om de relatief nieuwe tegenstelling tussen buitenstaander en establishment met succes te politiseren. Hierdoor plaatste de partij zich nadrukkelijk tegenover de gevestigde partijen waarmee het zich voor de kiezer duidelijk positioneerde als protest én alternatief. Daarmee kan hypothese 5a worden aangenomen.

3.5.2 Hypothese 5b: Gevestigde partijen zullen (fel) reageren op de uitdager Leefbaar Rotterdam

De reactie van andere partijen kan een rol spelen bij het behalen van electoraal succes door een nieuwkomer. Daarbij is het type partij van belang. Nieuwe partijen en hun politieke project kunnen op verschillende manieren worden gecategoriseerd. Rochon (1985) onderscheidt daarbij partijen die als uitdagers (*challengers*) van de gevestigde partijen gelden. Zij politiseren onderwerpen of een complex aan onderwerpen die niet langer of onvoldoende worden opgepakt door nieuwe partijen. Deze partijen doen vaak een beroep op oude of traditionele uitgangspunten die door partijen zijn verwaarloosd. Lucardie (2000) bestempelt ze als zuiveraars en definieert deze partijen dan ook *purifiers*. Daarnaast identificeert Rochon (1985) nieuwkomers die het gevolg zijn van de opkomst van nieuwe ideologieën of tegenstellingen. Deze partijen moeten met hun nieuwe politieke project kiezers voor zich zien te winnen. Dit type wordt door Rochon *mobilizers* genoemd. Lucardie definieert ze als *profeten* die een nieuw evangelie prediken (Lucardie, 2000). Daarnaast onderscheidt hij ook *prolocutors*; partijen die zich richten op een speciale groep belanghebbenden of specifieke belangen. Denk bijvoorbeeld aan de eerdergenoemde 50PLUS.

Op basis van de typologie is een aantal zaken te verwachten. Zo zullen *mobilizers* meer tijd nodig hebben om een achterban te krijgen aangezien ze een nieuwe politieke identiteit moeten ontwikkelen. Uitdagers of belangengroepen (*prolocutors*) borduren doorgaans voort op een bestaande identiteit. Om die reden zullen uitdagers erin kunnen slagen sneller een grote groep kiezers achter zich te krijgen. Daaruit volgt dat de reactie van gevestigde partijen dan ook heviger zal zijn aangezien ze direct ten koste van gevestigde partijen opkomt.

Leefbaar Rotterdam is te kwalificeren als *challenger*. De partij politiseert geen nieuwe onderwerpen en staat ook geen nieuwe ideologie voor. Ondanks dat de aanpak soms onorthodox is en de partij zich in nogal directe bewoordingen uit, geldt dat het complex aan ideeën om de ideale samenleving te realiseren niet nieuw is. Leefbaar Rotterdam is vooral een partij die de gevestigde partijen uitdaagt en erin slaagt mensen te interesseren voor de politiek die daar tot voor kort niet (meer) in geïnteresseerd waren. De reactie op Leefbaar is

heftig al is dat met name ingegeven door het verzet van partijen en politici tegen Fortuyn die onder meer fascisme wordt verweten en als extreemrechts wordt weggezet door tegenstanders. Wanneer blijkt dat Leefbaar Rotterdam een aanzienlijke factor van betekenis wordt, wordt het debat nog grimmiger en de tegenstand steeds feller (Oosthoek, 2005).

De opkomst van de partij werd in de peilingen bevestigd, waarmee het besef groeide bij de zittende partijen dat Leefbaar Rotterdam hen echt in de problemen zou brengen en dat met een stem op de nieuwkomer de gevestigde orde echt omver zou kunnen worden geworpen. Dit mechanisme zorgde ervoor dat de partij steeds verder groeide in de peilingen. Dit veroorzaakte weer een fellere reactie van gevestigde partijen die hun posities steeds verder onder druk zagen komen omdat die groei ten koste van hun ging: de strijd om de zetels is per slot van rekening een *zero-sum game*.

De gevestigde partijen reageerden op de nieuwkomer in plaats van deze te negeren. Daarmee werd Leefbaar Rotterdam in de kaart gespeeld, want in plaats van hun eigen verhaal te vertellen, gingen partijen zich richten op de nieuwkomer die daarmee steeds centraal stond en in staat werd gebracht zijn politieke boodschap weer te verspreiden. Naarmate de reacties van gevestigde partijen feller werden, leek de steun voor de nieuwkomer juist nog verder toe te nemen. De manier waarop de partij en met name Fortuyn werd aangepakt zorgde ervoor dat bij een aanzienlijk deel van de kiezers, met name het deel waar de onvrede over de gevestigde orde het grootst was, de sympathie voor Fortuyn en Leefbaar Rotterdam groeide (Oosthoek, 2005). De reactie van die partijen was in hun ogen de bevestiging van hun onvrede.

Conclusie

De reactie van de in Rotterdam gevestigde partijen op de lokale nieuwkomer en met name zijn leider is, zoals op voorhand werd, fel geweest. Daarmee voldoet deze casus aan de verwachting dat een nieuwe partij die de gevestigde orde uitdaagt op felle tegenstand kan rekenen. Leefbaar Rotterdam is er daarnaast in geslaagd om in korte tijd een groot aantal kiezers achter zich te krijgen. Dat zou waarschijnlijk niet zijn gelukt als de partij kiezers voor zich had moeten winnen met nieuwe ideeën aangezien daar veel meer tijd voor nodig is. Tijd

die de partij gezien het tijdstip van de verkiezingen (krap drie maanden na de oprichting) niet had.

3.5.3 hypothese 5c: Institutionele factoren werken in het voordeel van Leefbaar Rotterdam

Net als bij de landelijke verkiezingen geldt bij de lokale democratie een systeem van evenredige vertegenwoordiging. Daarmee wordt aan een mogelijke voorwaarde voor electoraal succes voldaan. In een meerderheidsstelsel zullen nieuwe partijen minder snel kunnen doordringen aangezien een nieuwe partij er zelden in slaagt vanuit het niets een meerderheid te behalen. In een meerderheidsstelsel met districten is die kans groter, zeker wanneer de partij een regionalistisch karakter heeft (Lucardie, 1995). Een stelsel van evenredige vertegenwoordiging is in theorie het meest vruchtbaar. Daarmee biedt het Nederlandse stelsel dat zowel landelijk als lokaal volgens dit systeem werkt, kansen voor nieuwkomers. In de praktijk blijkt dit in Rotterdam heel anders te hebben uitgewerkt.

Leefbaar Rotterdam behaalde bij de eerste verkiezingsdeelname 17 zetels hetgeen op zich al een zeer opmerkelijk resultaat was. Wat het echter nog opmerkelijker maakt, is dat dit aantal nog veel hoger zou zijn geweest als er een ander systeem van kracht zou zijn geweest. Wanneer de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 volgens een districtenstelsel met een meerderheidssysteem zou zijn gehouden dan had Leefbaar Rotterdam een absolute meerderheid behaald. De partij werd in 53 van 67 buurten in Rotterdam de grootste partij. De PvdA behaalde in slechts 12 buurten de meeste stemmen, terwijl de VVD er in twee buurten de nummer 1 werd (COS, 2002: 17).

Gemeenteraadsverkiezingen worden nog altijd bepaald door landelijke verkiezingen (Boogers, Van Ostaaijen en Slagter, 2010; Van der Brug en Van Praag, 2006). Slechts een beperkt deel van de kiezers laat zijn stem geheel afhangen van lokale overwegingen (Boogers en Weterings, 1999; Derksen en Schaap; 2004). De lokale verkiezingen gaan vaak vooraf aan landelijke verkiezingen en gelden daarmee als graadmeter. Naarmate de tijd tussen lokale en landelijke verkiezingen kleiner wordt, des te meer worden deze

verkiezingen ‘genationaliseerd’. Ook de opkomst valt in die gevallen hoger uit (Boogers en Weterings, 1999) al gaat dat in het geval van Rotterdam niet op (zie tabel 1).

De gemeenteraadsverkiezingen van 2002 vonden ruim twee maanden plaats voor de landelijke verkiezingen en werden in Rotterdam aangegrepen door Leefbaar Nederland en Fortuyn als proefproject (Oosthoek, 2005: 38). Als Fortuyn er met Leefbaar Rotterdam in zou slagen de macht van de zittende partijen te breken, dan moest het op landelijk niveau ook kunnen. Die strategische keuze zorgde ervoor dat de verkiezingen in Rotterdam een nog ‘nationaler’ karakter kregen waar waarin de landelijke onvrede over het Paarse kabinet als eerst werd geformuleerd met de enorme winst voor Leefbaar Rotterdam en Fortuyn (De Volkskrant, 30 april 2002).

Tabel 1. De relatie tussen opkomst en het aantal dagen dat tussen de gemeenteraadsverkiezingen en Tweede Kamerverkiezingen zit

	Opkomstpercentage Gemeenteraadsverkiezingen		Aantal dagen tussen lokale en landelijke verkiezingen
	Landelijk	Rotterdam	
1990 ¹⁰	62,29%	48,26	196
1994	65,28	56,96	62
1998	58,88	49,40	63
2002	57,90	55,02	70
2006	58,56	58,03	237
2010	54,13	47,90	97

Bron: www.kiesraad.nl

¹⁰ de Tweede Kamerverkiezingen werden in 1989 dusdanig laat in het jaar gehouden dat de gemeenteraadsverkiezingen over het nieuwe jaar heen werden getild

Conclusie

Zoals verwacht is de politieke ruimte gunstig gebleken voor de nieuwkomer. Leefbaar Rotterdam is er bij de verkiezingen van 2002 in geslaagd een duidelijke plaats voor zichzelf op te eisen doordat de partij zich sterk heeft gepositioneerd en de relatief nieuwe tegenstelling buitenstaanders versus de gevestigde orde met succes heeft gepolitiseerd. Leefbaar Rotterdam geldt daarnaast in 2002 als een uitdager van het establishment. De partij daagt de zittende partijen uit om (ook nieuwe) zaken (als immigratie) bespreekbaar te maken en écht aan te pakken.

Het tijdstip waarop de lokale verkiezingen hebben plaats gevonden, hebben ervoor gezorgd dat deze verkiezingen, meer dan normaal het geval zou zijn geweest, zijn genationaliseerd. Het gegeven dat de gemeenteraadsverkiezingen en Tweede Kamerverkiezingen regelmatig dicht op elkaar zitten, heeft in dit geval een belangrijke rol gespeeld want door dit gegeven heeft Fortuyn besloten lijsttrekker te worden van Leefbaar Rotterdam. Het landelijke succes van Fortuyn heeft de opkomst van Leefbaar Rotterdam versneld (en omgekeerd). De vraag is of dit zou zijn gebeurd als de verkiezingen verder uit elkaar hadden gelegen.

Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging dat doorgaans meer mogelijkheden biedt dan de meeste meerderheidssystemen, werkte in het geval van Leefbaar Rotterdam opvallend genoeg nadelig.

Nu deze hypothesen zijn getest, is het zaak om na te gaan in hoeverre deze factoren uiteindelijk van invloed zijn geweest op het electorale succes van Leefbaar Rotterdam. Op basis van de beschrijving uit hoofdstuk 2 en de toetsing uit hoofdstuk 3 en op basis van het interview met Sørensen wordt dit in hoofdstuk 4 uitgewerkt.

4. De invloed van factoren

In het vorige hoofdstuk is vastgesteld of de succesfactoren die in de (landelijke) theorie worden geïdentificeerd aanwezig zijn op lokaal niveau. In dit hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre deze factoren hebben bijgedragen aan het succes van Leefbaar Rotterdam bij de eerste verkiezingsdeelname.

De mate waarin een factor van betekenis is geweest, laat zich niet uitdrukken in getallen of percentages. Je kunt moeilijk zeggen dat het Fortuyn voor 64% verantwoordelijk is voor het verkiezingssucces of dat het voor 80% zeker is dat het aantal leden geen rol van betekenis heeft gespeeld voor de uitslag op 6 maart 2002. Tegelijk is eerder vastgesteld dat electoraal succes voor nieuwe politieke partijen zich doorgaans niet laat verklaren door één factor maar dat de verklaring bestaat uit een complex van factoren die afzonderlijk in meer of mindere bijdragen aan het uiteindelijke resultaat. Desondanks is er enige rangorde aan te brengen omdat sommige succesfactoren verschillende factoren tegelijk op een positieve manier beïnvloeden en daardoor zwaarder wegen.

4.1 De invloed van het politiek project

Het programma van Leefbaar Rotterdam mag dan beknopt zijn geweest, de impact ervan is aanzienlijk geweest. De partij positioneerde zich daarin als een buitenstaander. Daarmee gaf het niet alleen aan dat de partij vanuit die positie een nieuwe blik had op waar de stad Rotterdam behoefte aan had; het kwalificeerde zich daarmee ook als een partij die wél in staat zou zijn om de problemen in de stad op te lossen aangezien het niet gehinderd door het verleden, de problemen op een pragmatische manier kon aanpakken. Daarmee presenteerde de partij zich als een duidelijk alternatief voor gevestigde partijen.

Dat de partij specifiek een aantal onderwerpen benoemde die sterk leefden onder de bevolking, zorgden ervoor dat de partij al snel wist dat het op een aantal zetels kon rekenen. De zorg bij kiezers over de veiligheid in hun stad was al langere tijd aanwezig en het college bleek niet in staat die problemen aan te pakken. Iets wat door het zittende college begin

2002 werd erkend (Van Ostaaijen, 2010:78). De combinatie van een buitenstaander die onderwerpen agendeerde waarover een deel van de bevolking zich zorgen maakte, en zich sterk afzette tegen de gevestigde orde sprak een grote groep kiezers aan.

Immigratie en integratie maakten nauwelijks deel uit van het programma, maar werden dat pas nadat Fortuyn lijsttrekker werd van Leefbaar Rotterdam. Hij politiseerde daarmee dezelfde onderwerpen als bij Leefbaar Nederland. De reacties in Rotterdam waren vergelijkbaar met de reacties die overal in Nederland ontstonden toen Fortuyn zich als lijsttrekker van Leefbaar Nederland uitsprak over immigratie en integratie. Leefbaar Rotterdam kreeg felle tegenstand, maar ook bijval van kiezers. Op basis van de ontwikkelingen op lokaal niveau en de onder een aanzienlijke deel van de bevolking aanwezige zorgen met betrekking tot veiligheid, was enig succes voor Leefbaar Rotterdam zeker te verwachten.

4.2 Organisatie

Een van de genoemde succesfactoren is de aanwezigheid van een organisatie(structuur). Een nieuwe partij moet onder meer campagne kunnen voeren, fondsen werven en kandidaten rekruteren ten behoeve van de kandidatenlijst. Dat veronderstelt een mate van organisatie en leiderschap. Daarmee is in dit onderzoek een onderscheid gemaakt tussen politiek en organisatorisch leiderschap. De aanstelling van Fortuyn zorgde ervoor dat dit twee functies werden, omdat Sørensen zich vanaf dat moment volledig richtte op het leiden van de partijorganisatie.

Hoewel er vooral veel informele afspraken werden gemaakt en de partij op het oog vooral praktisch omging met de realiteit van alledag, tekende zich vanaf de eerste vergadering wel een taakverdeling af (Leefbaar Rotterdam, 2001) die gedurende de onderzoeksperiode nauwelijks veranderde. Zo werden taken als administratie, communicatie en financiën verdeeld. Ook werden verschillende commissies benoemd voor onder anderen het schrijven van het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst (Leefbaar Rotterdam, 2002a). Aanvankelijk kreeg de partij daarbij steun van Leefbaar Nederland maar na de breuk van die partij met Fortuyn, moest de nieuwe partij het helemaal zelf doen. De

meeste inzet richtte zich dan ook op het opzetten van de campagne waarvoor een campagneteam werd samengesteld. Daarmee zorgde de partij ervoor dat de schaarse financiële middelen efficiënt konden worden ingezet ten behoeve van de campagne.

De mate van organisatie moet volgens Sørensen vooral niet overschat worden. De aanwezigheid van Fortuyn zorgde ervoor dat de partij via zijn lijsttrekker volop publiciteit genereerde, waardoor de partij vooral moest inspelen op de actualiteit (interview Sørensen, 2012) en leden zich vooral bezighielden met het uitvoeren van campagneactiviteiten zoals flyers uitdelen en posters plakken. Het ad hoc-karakter droeg eraan bij dat de partij pas na de verkiezingen meer aandacht besteedde aan het verbeteren van de organisatie. Desalniettemin is vast te stellen dat de partijleiding tot twee keer toe voorkwam dat Leefbaar Rotterdam in een crisis verzeild raakte. De vaststelling van de kandidatenlijst leidde bij een enkeling tot teleurstelling en ook het interview dat het vertrek van Fortuyn bij Leefbaar Nederland inleidde, zorgde voor enige spanning binnen de partij. Door snel en kordaat te handelen werden de conflicten echter in de kiem gesmoord.

Dat de nieuwe partij zonder al te strikte mate van organisatie succes wist te behalen, is niet heel opmerkelijk. Uit onderzoek blijkt dat nieuwe partijen ook zonder een grote mate van organisatie succesvol kunnen zijn. Hauss en Rayside stellen vast dat het belang van een partijorganisatie toeneemt naarmate een partij ouder wordt (Hauss en Rayside, 1978:56). Daarmee lijkt deze factor voor deze fase voor de partij van minder groot belang dan bijvoorbeeld het politieke programma of de leider. Immers, met een bekende leider als Fortuyn kreeg de partij veel publiciteit zonder dat de partij zich daar bovenmatig voor hoefde in te spannen. De vraag is hoe dat zou zijn geweest als Fortuyn zich niet had aangemeld als lijsttrekker. Fortuyn zorgde ervoor dat de lokale partij in de landelijke schijnwerpers kwam te staan en dat was van onschatbare waarde. Het is niet voor niets dat de partij ervoor koos de campagnestrategie af te stemmen op Fortuyn en de *free publicity* die hij zou genereren.

4.3 Hulpbronnen

Leefbaar Rotterdam beschikte over beperkte financiële middelen en had de beschikking over een relatief groot aandeel actieve leden. Hoewel exacte aantallen ontbreken, is ongeveer de helft van de leden van Leefbaar Rotterdam actief betrokken bij de partij. Dat zorgde ervoor

dat de partij over voldoende kandidaten beschikte om een aanzienlijke lijst te presenteren hoewel het selectieproces hoe langer hoe soepeler werd toegepast (Booister, 2009: NRC Handelsblad, 23 februari 2002).

Naarmate de partij het beter doet in de peilingen neemt het aantal leden en de inkomsten toe (Booister, 2009:120). De financiële middelen om campagne te kunnen voeren, blijven echter beperkt (interview Sørensen, 2012). Dat wordt ruimschoots gecompenseerd door de *free publicity* die Fortuyn genereert. De campagne draait per slot van rekening uiteindelijk om Fortuyn, zodat Leefbaar Rotterdam een *exposure* krijgt die voor een nieuwe partij ongekend is.

De meeste personele inzet tijdens de campagne was voor flyer en posters plakken dat door een relatief kleine groep leden wordt gedaan. Voor het overige verloopt de campagne via de media en een aantal verkiezingsdebatten. Veel leden blijken er niet nodig te zijn om de campagne te kunnen voeren. Ook het gebrek aan financiële middelen vormt geen beletsel om succesvol te kunnen zijn. De campagne is afgestemd op de bekendheid van Fortuyn en kost om die reden niet heel veel. Daarmee is ook de belangrijkste factor aangedragen om het succes van Leefbaar Rotterdam te verklaren.

4.4 De betekenis van Fortuyn

Uit het onderzoek komt duidelijk naar voren dat zonder Fortuyn Leefbaar Rotterdam nooit zo succesvol had kunnen zijn. De aanwezigheid van een politiek leider als Fortuyn geldt als de meest voorname factor voor het grote succes dat Leefbaar Rotterdam bij de eerste verkiezingsdeelname boekte. Zonder Fortuyn was Leefbaar Rotterdam er mogelijk niet in geslaagd succesvol te zijn en een aantal zetels te veroveren. De link met Leefbaar Nederland en het politieke project zou genoeg kiezers kunnen aanspreken en de nieuwkomer in ieder geval over de drempel van vertegenwoordiging te tillen maar zonder Fortuyn was de partij er misschien niet eens geweest.

Het belang van een leider zoals Fortuyn werkt op verschillende gebieden door en beïnvloedt het complex aan factoren op positieve wijze. Het lijsttrekkerschap van Fortuyn zorgde ervoor dat de lokale partij Leefbaar Rotterdam zelfs landelijk nieuws werd. De

strategische keuze van Leefbaar Nederland en Fortuyn om via Leefbaar Rotterdam warm te draaien voor de landelijke verkiezingen, zorgde ervoor dat die twee verkiezingen innig met elkaar verbonden raakte. Wat Fortuyn 'landelijk' zei, werkte ook in Rotterdam door. Een goed voorbeeld daarvan is het eerder aangehaalde Volkskrant-interview. Omgekeerd waren de lokale ontwikkelingen interessant landelijk nieuws want het besluit van Leefbaar Rotterdam om zich na het bewuste interview achter Fortuyn te scharen, haalde de landelijke media.

Fortuyn zorgde door zijn persoonlijkheid, zijn ideeën en uitspraken –en de reacties daarop- voor doorlopende media-aandacht, een ongekende luxe voor een politieke nieuwkomer als Leefbaar Rotterdam. De nieuwkomer beschikte doorlopend over een platform om het politieke project dat de partij voorstond, te presenteren.

Met Fortuyn beschikte de partij over een leider die dat dan ook goed kon. Hij beschikte over goede retorische vermogens en wist zijn boodschap op een effectieve manier te brengen aan een breed publiek. Hij was daarnaast goed in staat om gevoelens en behoeften van de kiezer te onderkennen en deze scherp en krachtig te verwoorden (Trouw, 11 mei 2002) waarbij hij zelf de confrontatie niet schuwde (Brants en Van Praag, 2005: 26-27¹¹). Dat zorgde ervoor dat hij meer dan eens felle reacties uitlokte bij tegenstanders waardoor de boodschap van de partij steviger resoneerde. Aangezien die reacties zowel goed- als afkeuring opriepen zorgde Fortuyn ervoor dat dit de partij weer meer aandacht opleverde. Dat droeg er vervolgens weer aan bij dat de uitzonderlijke gaven die Fortuyn werden toegedicht, bevestigd en versterkt werden (Muis, 2012).

Fortuyn slaagde erin kiezers te mobiliseren. Niet alleen zorgde hij er met Leefbaar Rotterdam voor dat kiezers hun stem op een andere partij –namelijk op de nieuwkomer- uitbrachten maar hij motiveerde ook mensen die eerder niet hadden gestemd een stem uit te brengen.¹²

¹¹ Al moet hier worden opgemerkt dat Fortuyn landelijke politici aanvankelijk veel feller benaderde. Op lokaal niveau was hij aanzienlijk milder en werd vooral Fortuyn op felle wijze aangevallen

¹² Was dat in 2002 vooral in het voordeel van Leefbaar Rotterdam; in 2006 kwam een gedeelte van de thuisblijvers op om een stem op de PvdA en daarmee tegen Leefbaar Rotterdam uit te brengen (COS, 2002; 2006)

4.5 Politieke ruimte

De politieke ruimte is aantrekkelijk gebleken voor Leefbaar Rotterdam en heeft zo eveneens bijgedragen aan het succes van de nieuwkomer.

4.5.1. De niche van Leefbaar Rotterdam

Voor een nieuwe partij is het zaak zich een plek te verschaffen in het systeem. Een nieuwkomer kan daarin slagen door zichzelf sterk te positioneren op een aantal onderwerpen of bestaande politieke tegenstellingen. Of het zorgt ervoor dat nieuwe tegenstellingen worden gepolitiseerd. Leefbaar Rotterdam deed beiden. Enerzijds positioneerde de partij zich als een buitenstaander die zich tegen de gevestigde partijen keerde, anderzijds koos de partij voor stevige standpunten op een aantal onderwerpen die ook door andere partijen werden gepolitiseerd. Veiligheid was bijvoorbeeld een onderwerp dat ook door bijvoorbeeld de VVD en de PvdA als speerpunt was aangewezen maar waarop Leefbaar Rotterdam zich goed kon positioneren. Dat de partij nieuw was en daarmee volgens eigen zeggen niet 'de last van het verleden met zich meedroeg' (Leefbaar Rotterdam, 2002) verschafte Leefbaar Rotterdam een bijzondere positie. De pragmatische aanpak die de partij voorstond en de afkeer van de gevestigde orde werden nog aantrekkelijker nadat de collegepartijen tijdens de campagne, moesten vaststellen dat het veiligheidsbeleid nog altijd tekort schoot (Van Ostaaijen, 2012).

De onvrede die onder de bevolking speelde over het functioneren van de lokale democratie (een proces dat al veel langer gaande was, zie onder anderen Derksen, 1998) kwam samen met de onvrede over de landelijke politiek die op beide niveaus door Fortuyn tot uitdrukking werd gebracht. Door zich nadrukkelijk tegen de gevestigde orde te keren, politiseerde Leefbaar Rotterdam een tegenstelling waarmee het op bijval van de kiezers kon rekenen.

4.5.2 En in de rechterhoek: de uitdager...

Leefbaar Rotterdam betrad als uitdager de politieke ring en had met Fortuyn een sterke kandidaat om die rol te vervullen.

De reacties van de gevestigde partijen en de media waren fel en met name Fortuyn werd stevig aangevallen. Dat droeg bij aan de sympathie die kiezers voor de nieuwkomer koesterden. Daarnaast wist Fortuyn die positie ook maximaal te benutten. Op zowel landelijk als lokaal niveau bestond al langer onvrede over het functioneren van partijen. Een partij die zich als doel stelde diezelfde politieke orde op te schudden en te doorbreken, zou dan ook zeker de interesse wekken van kiezers omdat daarmee een partij was opgestaan die oog en oor leek te hebben voor de noden van de kiezer. De rol van Leefbaar Rotterdam paste ook perfect bij de strategie die Leefbaar Nederland en Fortuyn hadden uitgestippeld (Chorus en De Galan, 2002).

Door de nieuwkomer en zijn leider fel aan te vallen, kreeg de partij steeds een platform. Dat maakte de partij alleen maar sterker aangezien de reactie van de gevestigde partijen ook de erkenning van de partij als factor van betekenis bevestigde. De vraag is dan ook hoe de situatie was geweest als andere partijen de nieuwkomer hadden genegeerd?

4.5.3 De rol van institutionele factoren

Ook institutionele factoren hebben een rol gespeeld. Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging biedt inderdaad kansen voor nieuwkomers. Al is in dit geval te stellen dat, gezien de resultaten die Leefbaar Rotterdam heeft geboekt, een meerderheidsstelsel juist gunstiger was geweest. Leefbaar Rotterdam werd namelijk in het overgrote deel van de kiesdistricten (wijken) de grootste partij. De nieuwkomer zou daarmee in een meerderheidssysteem de absolute meerderheid van de stemmen hebben behaald (COS, 2002).

De timing en het type verkiezingen hebben onmiskenbaar een rol gespeeld. Doordat de gemeenteraadsverkiezingen en de Tweede Kamerverkiezingen dicht op elkaar volgden (respectievelijk 6 maart en 15 mei), was er al een toename in nationalisering van de lokale verkiezingen te verwachten (Boogers en Weterings, 1999). Dat bleek in 2002 nog eens extra

het geval toen Leefbaar Nederland en Fortuyn ervoor kozen de lokale verkiezingen als graadmeter te nemen. Daarmee werden de gemeenteraadsverkiezingen de voorbode voor de landelijke verkiezingen. De vraag is of dat was gebeurd wanneer de verkiezingen aanmerkelijk verder uit elkaar hadden gelegen of wanneer de landelijke verkiezingen voorafgaande aan de lokale verkiezingen hadden plaatsgevonden? Zou Leefbaar Rotterdam dan zo hebben kunnen profiteren van de landelijke onvrede die via de lokale verkiezingen als eerst tot uitdrukking werd gebracht?

5. De F-factor

Politiek succes laat zich verklaren door verschillende factoren die met elkaar samenhangen en elkaar in mindere of meerdere mate beïnvloeden. Toch is in dit onderzoek naar de eerste verkiezingsdeelname van Leefbaar Rotterdam een duidelijk onderscheid te maken. Een factor is in grote mate bepalend geweest voor het succes van Leefbaar Rotterdam. Zonder Pim Fortuyn als lijsttrekker had de partij waarschijnlijk nooit het succes geboekt dat het op 6 maart 2002 behaalde. Daarnaast geldt ook dat het tijdstip van de verkiezingen een belangrijke rol heeft gespeeld. Als de gemeenteraadsverkiezingen niet zo dicht op de Tweede Kamerverkiezingen hadden gezeten, was Fortuyn waarschijnlijk nooit lijsttrekker geworden van Leefbaar Rotterdam.

Toch steekt de aanwezigheid van Pim Fortuyn als leider van Leefbaar Rotterdam er bovenuit, wanneer het aankomt op het bepalen van de invloed van de succesfactoren. Leefbaar Rotterdam dankt veel aan Fortuyn zodat kan worden gesteld dat de partij niet over een X- maar een F-factor beschikte. De aanwezigheid van Fortuyn als lijsttrekker heeft ontegenzeggelijk zijn invloed gehad op de andere factoren.

5.1 De invloed op het politieke project

De oprichting van de partij Leefbaar Rotterdam en het politieke programma zijn terug te voeren op Fortuyn. Hij geldt als de directe aanleiding voor de oprichting van de partij. Sørensen wilde de naam Leefbaar vastleggen zodat extreemrechts niet met de naam aan de haal kon gaan. Zo heeft hij willen voorkomen dat Leefbaar Nederland met extreemrechts kon worden geassocieerd. Daarnaast zijn de ideeën van Fortuyn vervolgens de inspiratiebronnen geweest voor het politieke project van Leefbaar Rotterdam. Fortuyn breidde dat politieke project vervolgens uit door onderwerpen als integratie (van met name islamitische minderheden) en immigratie te politiseren. Die onderwerpen en met name de opvattingen van Fortuyn daarover bleken voor veel kiezers relevant.

5.2 De invloed op hulpbronnen

De aanwezigheid van Fortuyn zorgde ervoor dat de partij in de landelijke schijnwerpers kwam te staan en bleef staan. Fortuyn wist als geen ander die aandacht vast te houden waardoor de partij op veel gratis publiciteit kon rekenen. Normaal gesproken zal een nieuwe partij daarvoor vooral afhankelijk zijn van een efficiënte inzet van hulpbronnen zoals geld en personeel, maar dat hoefde voor Leefbaar Rotterdam niet. Daarnaast zorgde Fortuyn ervoor dat mensen zich aanmelden bij de partij en/of de partij ook financieel ondersteunden.

5.3 De invloed op de organisatie

Hoewel het Volkskrant-interview van Fortuyn (en het daaropvolgende vertrek bij Leefbaar Nederland) even voor wat spanning binnen de partij zorgt, is de invloed van Fortuyn op de organisatie positief. De snelle opkomst zorgt er aanvankelijk voor dat er een groot beroep wordt gedaan op de leden om alles in goede banen te leiden. Dit wordt uiteindelijk weer gecompenseerd door de groei van het aantal actieve leden hetgeen, zoals eerder is vastgesteld, voor een belangrijk deel het gevolg is van het lijsttrekkerschap van Fortuyn.

Fortuyn lijkt nauwelijks geïnteresseerd in het opzetten en uitbreiden van de partij organisatie. Die taak is volledig aan Sørensen die door de aanwezigheid van Fortuyn nauwelijks hoeft op te treden als politicus. Die taakverdeling lijkt goed te werken.

5.4 De invloed op de politieke ruimte en de invloed van de politieke ruimte

Het politieke project vertolkt door Fortuyn, maakt dat Leefbaar Rotterdam al snel een plek voor zichzelf kan opeisen in het systeem. Deze *niche* kan worden ingenomen omdat de partij een aantal onderwerpen oppakt die in de ogen van veel kiezers niet of niet goed worden aangepakt door –met name– de collegepartijen. Daarnaast politiseren Leefbaar Rotterdam en Fortuyn de tegenstelling ‘gevestigde orde versus de buitenstaander’ waardoor de onvrede onder kiezers over het functioneren van de landelijke en lokale politiek wordt geadresseerd.

Fortuyn zorgt er daarnaast voor dat de partij een echte uitdager wordt. Fortuyn is de politiek ingegaan om de gevestigde orde op te schudden. Hij weet dat hij daarmee op felle reacties kan rekenen maar die lijken de 'juistheid' van zijn zaak aan te tonen. Bovendien zorgen de reacties ervoor dat de partij nog sneller wordt erkend als een factor van betekenis. Als de partij een specifieke groep kiezers op het oog zou hebben gehad of een specifiek nieuw onderwerp zou politiseren, dan zou die reactie waarschijnlijk zijn uitgebleven of aanzienlijk milder zijn geweest.

Daarbij geldt ook dat Fortuyn met zijn uitspraken en optredens zowel gevoelens van steun als afkeer oproept bij mensen. Mensen zijn het hartgrondig met hem eens of oneens. Daardoor weerklinkt de boodschap van Fortuyn altijd en wordt op die manier weer de aandacht voor Fortuyn en Leefbaar Rotterdam vergroot.

De institutionele factoren zijn niet beïnvloed door Leefbaar Rotterdam en Fortuyn. Omgekeerd geldt wel dat deze factoren een rol hebben gespeeld en zelfs in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de snelle opkomst van zowel Leefbaar Nederland, Leefbaar Rotterdam, Lijst Pim Fortuyn en Fortuyn zelf. Doordat de verkiezingen voor de gemeenteraad en de Tweede Kamer relatief dicht op elkaar zaten, werd de inzet van deze verkiezingen genationaliseerd en dat heeft in het voordeel van de nieuwkomer uitgekapt. De landelijke focus kwam op Rotterdam te liggen nadat Fortuyn bekendmaakte lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam te worden en daarmee kreeg de nieuwe partij landelijke uitstraling. Het zou een onderzoek op zich vergen om het te kunnen onderbouwen, maar aangenomen kan worden dat er weinig lokale partijen zullen zijn geweest die op zoveel (landelijke) media-aandacht konden rekenen als Leefbaar Rotterdam.

Tot slot geldt dat het politieke systeem van evenredige vertegenwoordiging dat in theorie gunstig kan zijn voor nieuwkomers, in dit geval het succes in negatieve zin heeft beïnvloed. In een meerderheidsstelsel zou de partij een absolute meerderheid hebben behaald.

Conclusie

Hét recept voor electoraal succes bestaat niet. Wel kan worden vastgesteld dat een aantal ingrediënten niet mag ontbreken. Zij bepalen of een nieuwe politieke partij succesvol kan zijn bij de eerste verkiezingsdeelname. De overige onderdelen zijn vooral smaakversterkers. De factoren die het succes van politieke nieuwkomers bij nationale verkiezingen (helpen) verklaren, zijn ook op lokaal niveau bepalend. Al geldt dat sommige factoren het eindresultaat op een andere manier kunnen beïnvloeden.

Een bekende en charismatische leider die publiciteit genereert en in staat is het politieke programma dat een aantal relevante onderwerpen of tegenstellingen politiseert, op een effectieve manier onder de aandacht te brengen bij de kiezers, is essentieel gebleken in het geval van Leefbaar Rotterdam. Zonder Fortuyn was de partij er nooit in geslaagd om krap drie maanden na de oprichting 17 zetels binnen te halen bij de eerste verkiezingsdeelname. Leefbaar Rotterdam kwam vanuit het niets met stip op één binnen. Een nieuwkomer die zich onder leiding van deze opvallende persoonlijkheid fel keerde tegen de gevestigde orde, slaagde er na een felle campagne in de grootste partij te worden.

De combinatie van de leider en het politieke programma waarin Leefbaar Rotterdam zich als buitenstaander positioneerde en onderwerpen als veiligheid en later ook integratie en immigratie politiseerde, werd versterkt door het tijdstip waarop de gemeenteraadsverkiezingen plaatsvonden en de strategische keuze van Fortuyn om zich ook op lokaal niveau tot lijsttrekker te laten benoemen. Daarmee nationaliseerde de Rotterdamse gemeenteraadsverkiezingen nog verder. Wat in Rotterdam zou gebeuren, moest de potentie van Leefbaar Nederland bevestigen. Daarmee werden de verkiezingen in de havenstad een voorbode van de landelijke verkiezingen die dik twee maanden later zouden plaatsvinden. Leefbaar Rotterdam kwam mee op in de golf waarmee Fortuyn Nederland overspoelde. Omgekeerd zorgde Leefbaar Rotterdam ervoor dat die golf werd opgevolgd door een nieuwe, krachtigere golf.

Booister (2009) stelt in zijn nawoord dat Fortuyn zonder Sørensen en de harde kern van Leefbaar Rotterdam-leden nooit zijn lokale lakmoesproef had kunnen houden. Daar zit

een kern van waarheid in. Tegelijkertijd had de partij zonder Fortuyn niet eens bestaan. Sørensen registreerde de naam Leefbaar om te voorkomen dat extreemrechts deze zou kapen en daarmee Fortuyn (en Leefbaar Nederland) in problemen zou kunnen brengen. Daartoe moest hij een partij oprichten. Dat werd Leefbaar Rotterdam. Dat Fortuyn daar uiteindelijk ook de politiek leider van zou worden, zou een deel van de kiezers die in hem een Messias zagen (De Volkskrant, 11 mei 2002), dat ongetwijfeld als een teken hebben beschouwd. Hoe het ook zei, de winst van Leefbaar Rotterdam is voor het grootste deel op het conto van Fortuyn te schrijven.

Het succes van Leefbaar Rotterdam bij de eerste verkiezingsdeelname is dus grotendeels het succes van Fortuyn gebleken. Om die reden is het resultaat dat Leefbaar Rotterdam bij de daaropvolgende verkiezingen in 2006 haalde, mogelijk nog opvallender. De partij verloor daarbij weliswaar een aantal zetels maar behaalde uiteindelijk 14 zetels en werd daarmee de tweede grootste partij van de stad. Dat deed de partij zonder Fortuyn die twee maanden na de Rotterdamse verkiezingen werd vermoord. Ook had de partij er toen een collegeperiode op zitten waarin het zich als uitdager van de gevestigde orde, deel uitmaakte van het establishment. Leefbaar Rotterdam verloor onderweg raadsleden en wethouders maar slaagde er desondanks in zich te handhaven. Ook de verkiezingen in 2010 verloor Leefbaar opnieuw van de PvdA en ook dit keer werd de partij de grootste oppositiepartij.

De partij die in de onderzochte periode een aantal drempels wist te nemen, slaagde er daarna zonder Fortuyn in om relevant te blijven. Een eventueel vervolgonderzoek zou zich dan ook kunnen richten op de manier waarop de partij dat deed en welke factoren in die fase een rol hebben gespeeld. Tieben (2012) heeft een aanzet gedaan door zich op de eerste twee jaar te richten maar Leefbaar Rotterdam is inmiddels tien jaar oud. Een onderzoek dat zich zou richten op de volle tien jaar waarin de partij verschillende rollen had van collegepartner tot oppositielid en waarin inmiddels vers bloed in de partij is gestroomd, kan een waardevolle aanvulling zijn om te begrijpen hoe partijen zich ontwikkelen en welke factoren in welke levensfase meer of minder van belang zijn. Hauss en Rayside (1978) stelden vast dat de mate van organisatie er in de beginfase niet zoveel toe doet, maar hoe zit dat op de langere termijn? Een andere interessante onderzoeksvraag zou kunnen zijn of er verschillen zijn waar te nemen tussen Leefbaar Rotterdam als collegepartner en als

oppositiepartij? De partij presenteerde zich als buitenstaander en daar is eerder een oppositierol bij te verwachten. Hoe opereerde de partij als 'deel van het establishment' dat Leefbaar Rotterdam eerst omver wilde werpen? En hoe verhoudt zich dat tot het Leefbaar Rotterdam dat vanaf 2006 in de oppositie zit? Lucardie (1995) stelt dat een nieuwkomer die zich scherp opstelt, uiteindelijk zal matigen naarmate de partij langer onderdeel uitmaakt van het politieke systeem. Ook organisatorisch is verandering op verschillende niveaus onvermijdelijk (Bolleyer, 2008). In hoeverre is daar bij Leefbaar Rotterdam sprake van?

Een ander vraagstuk is de mate waarin gevestigde partijen en de nieuwkomer zich aanpasten aan elkaar. Gevestigde partijen keerden zich tegen de nieuwkomer maar bleef dat ook zo door de jaren heen? Welke ontwikkelingen zijn daarin te identificeren?

Leefbaar Rotterdam is opgericht tijdens het hoogtepunt van de Leefbaar-beweging. In 2002 deed een recordaantal Leefbaar-lijsten mee aan de gemeenteraadsverkiezingen (Van Ostaaijen, 2012). Dat ging gepaard met wisselend succes. In sommige gemeenten werd Leefbaar een grote partij terwijl in andere gemeenten er weinig animo bleek voor een Leefbaar-partij in de gemeenteraad. Ook het aantal Leefbaarlijsten daalde in de jaren erop aanzienlijk. Dat maakt het interessant om te zien waarom dit aantal zo sterk is gedaald en waarom de ene lijst nog wel bestaat en de ander niet.

Landelijke en lokale theorie

Een onderliggende doelstelling van dit onderzoek is de toetsing van 'nationale' theorie aan de lokale praktijk. De theorieën op landelijk niveau bieden een goede basis om het succes van een lokale nieuwkomer te verklaren, al is ook gebleken dat de lokale verkiezingen een andere dynamiek hebben waarbij voor een aantal aspecten geldt dat zij minder of juist meer van belang zijn. Zo worden lokale verkiezingen sterk beïnvloed door de landelijke politiek terwijl dit omgekeerd nauwelijks het geval is. In dit geval kan echter worden opgemerkt dat de Rotterdamse gemeenteraadsverkiezingen van 2002 zeker invloed hebben gehad op de landelijke politiek vanwege het lijsttrekkerschap van Fortuyn. Het tijdstip waarop de verkiezingen werden gehouden, heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld.

Ook de onderwerpen die worden gepolitiseerd en de tegenstellingen in de lokale politiek zijn van belang. Nog altijd stemt een groot deel van de kiezers op basis van landelijke onderwerpen en voorkeuren (zie onder anderen Boogers, Van Ostaaijen en Slagter, 2010). De opkomst die lokale onafhankelijke partijen nog altijd maken, zorgt er mogelijk wel voor dat dergelijk stemgedrag afneemt en dat de lokale politiek lokaler wordt.

Eerste hulp bij nieuwe partijen

Eerder is geconstateerd dat hét recept voor electoraal succes voor nieuwe partijen niet bestaat. Toch is er op basis van dit onderzoek te concluderen dat een aantal factoren de kans op succes vergroot. Een aansprekend politiek project dat kan rekenen op voldoende steun onder kiezers is een belangrijke –zo niet de belangrijkste- voorwaarde. Een bekende en charismatische leider die dit project op een overtuigende manier aan een breed publiek kan presenteren, is daarbij minstens van even groot belang. Voor een nieuwe partij is het dan ook eigenlijk noodzakelijk om voor het de stap waagt deel te nemen aan verkiezingen, zich de vraag te stellen of het in ieder geval over die twee factoren beschikt. Dat zou het dan kunnen doen door op basis van eerdere verkiezingen en onderzoek naar beleidsvoorkeuren bij kiezers inzicht te krijgen in de vruchtbaarheid van een (nieuw) politiek project. De bekende en/of charismatische leider kan op de aanwezigheid van die eigenschappen, worden geworven.

Bronnen

Bolleyer, N. (2008), 'The organizational costs of public office' in: Deschouwer, K. (red), 'New Parties in Government. In power for the first time', Londen: Routledge, p 17-44

Boogers, M., Ostaaijen, J. van en Slagter, L. (2010), 'Lokale kiezers: lokale keuzes? Onderzoek naar de achtergronden en de betekenis van het stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010', Tilburg: Universiteit van Tilburg

Boogers, M. en Voerman, G. (2010), 'Independent local political parties in the Netherlands' in: *Local Government Studies*, vol. 36, no 1: 75-90

Boogers, M. en Weterings, R. (2002), 'Het gebeurde in Rotterdam, Hilversum en Drimmelen', in: *Beleid en Maatschappij*, (29) 3: 169-171

Boogers, M. en Weterings, R. (1999), 'Brabantse raadsverkiezingen als laboratorium. Bespiegelingen naar aanleiding van kiezersonderzoek bij vijf Brabantse gemeenteraadsverkiezingen', in: *Jaarboek 2000 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen: DNPP, p 175-191

Booister, J. (2009), 'Clash aan de Coolsingel: de wegbereiders van Pim Fortuyn', Soesterberg: Aspekt

Brants, K. en Praag, Ph. Van, red. (2005), 'Politiek en media in verwarring. De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002', Amsterdam: Het Spinhuis

Brug, W. van der, Vries, C. de en Spanje, J. van (2011), 'Nieuwe strijdpunten, nieuwe scheidslijnen', in: Andeweg, R. en Thomassen, J. (red.), 'Democratie doorgelicht. Het functioneren van de Nederlandse democratie', Leiden: Leiden University Press, p 283-300

Brug, W. van der en Praag, Ph. van (2006), 'Hoe lokaal zijn lokale verkiezingen?' in: *Beleid en Maatschappij* (33)2: 125-129

Checkel, J. (2005), 'It's the process stupid! Process tracing in the study of European and international politics', ARENA working paper 26, geraadpleegd op 3 februari 2013 via:

<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2005/>

Chorus, J. en De Galan, M. (2002), 'In de ban van Fortuyn. Reconstructie van een politieke aardschok', Amsterdam

Conger, J. en Kanungo, R. (1995), 'Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioural attributes and their measurement' in: *Journal of Organizational Behaviour*, 15 (5): 439-452

Derksen, W. en Schaap, L. (2004), 'Lokaal bestuur', Den Haag: Elsevier Overheid

Derksen, W. (1999), 'Lokale partijen, een andere politiek. Een onderzoek naar de lokale partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1998', in: *Jaarboek 2001 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen: DNPP, p 117-141

Eeden, E. van (2008), 'Leefbaar Utrecht: acht jaar vernieuwing en beroering de Utrechtse politiek (1998-2006)', Vianen: Optima

Ellemers, J. (2003), 'Het fenomeen Fortuyn. De revolte verklaard' in: *Jaarboek 2002 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen: DNPP, p 252-266

Ellemers, J. (2002), 'Pim Fortuyn: een zuiver geval van charismatisch gezag', in: *Facta* 10 (7): 2-5

Haus, C. en Rayside, D. (1978), 'The development of new parties in Western democracies since 1945' in: *Maisel, L. en Cooper, J. (red), 'Political parties: Development and decay'*, Beverly Hills

Harmel, R. en Robertson, J. (1985), 'Formation and success of new parties: A cross-national analysis' in: *International political science review*, vol. 6 (4): 501-523

Herwaarden, C. van (2006), 'Fortuyn. Chaos en charisma', Amsterdam: Bert Bakker

Hug, S. (2001), 'Altering party systems: Strategic behavioural and the emergence of new political parties in Western democracies', Ann Arbor: University of Michigan Press

Koole, R. (1992), *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960-1990*, Utrecht: Het Spectrum

Lucardie, P. (2006), 'Twee in, dertien uit. Electoraal succes en falen van nieuwe partijen in 2006', in: *Jaarboek 2006 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen: DNPP, p 154-174

Lucardie, P. (2000), 'Prophets, purifiers and prolocutors. Towards a theory on the emergence of new parties' in: *Party Politics*, vol.6, nr 2: 175-185

Lucardie, P. (1995), 'Binnenkomers en buitenstaanders. Een onderzoek naar partijen die in 1994 hun entree in de Tweede Kamer trachtten te maken' in: *Jaarboek 1995 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen: DNPP, p 123-148

Oosthoek, A. (2005), 'Pim Fortuyn en Rotterdam', Rotterdam: Ad. Donker

Ostaaijen, J. van (2012), 'Ondertussen in de lokale politiek. De ontwikkeling van lokale politieke partijen, de Leefbaar-beweging en Pim Fortuyn' in: *Beleid en Maatschappij* (39) 2: 194-201

Ostaaijen, J. van (2010), 'Aversion and accomodation: Political change and urban regime analysis in Dutch local government: Rotterdam 1998-2008', dissertatie Universiteit van Tilburg, Delft: Eburon

Ostaaijen, J. en Tops, (2007), 'De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam', in: *Justitiële verkenningen* 33(2):

Pedersen, M. (1982), 'Towards a new typology of party lifespans and minor parties' in: *Scandinavian Political Studies*, vol. 5 (1): 1-16

Pels, D. (2003), 'De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy', Amsterdam: Anthos

Rochon, T. (1985), 'Mobilizers and challengers. Towards a theory of new party success' in: *International political science review*, vol 6.(4): 419-439

Sikk, A. (2011), 'Newness as a winning formula for new political parties' in: *Party Politics* 2012, vol. 18, nr 4: 465-486

Stipdonk, V. van en Holsteyn, J. van (1995), 'Wat ouderen verbond. Verklaringen van het ontstaan en succes van een nieuwe partij', in: *Jaarboek 1995 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen: DNPP, p 127-148

Tieben, M. (2012), 'Leefbaar Rotterdam. Van protest naar pragmatisme', geraadpleegd op 6 september 2012 via: <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/19022>

Voerman, G. en Boogers, M. (2010), 'Geen kandidaat voor de raad? Het rekruteringsvermogen van de politieke partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006', in: *Bronner, A. (red.), Ontwikkelingen in het marktonderzoek. Jaarboek 2010 MarktOnderzoekAssociatie*, Haarlem: 129-144

Interview

Sørensen, R. (2012), interview met Ronald Sørensen afgenomen op 13 december 2012

Kranten

Rotterdam rouwt om gebrek aan veiligheid, *Algemeen Dagblad* 28 november 2001

Leefbaar Rotterdam doet toch mee aan de verkiezingen, *Rotterdams Dagblad* 8 december 2001

Docent claimt naam Leefbaar Rotterdam, *De Havenloods* 13 december 2001

Leefbaar Rotterdam wil zelfs negen zetels, *Rotterdams Dagblad* 11 januari 2002

Fortuyn trekt ook lijst in Rotterdam, *De Volkskrant*, 21 januari 2002

Fortuyn richt pijlen op PvdA, *Rotterdams Dagblad* 21 januari 2002a

Zondagskinderen, *Rotterdams Dagblad* 21 januari 2002b

Hopen op dubbel aantal zetels met Fortuyn op een, *Rotterdams Dagblad* 21 januari 2002c

Verbazing over stap Fortuyn: “Minachting voor Rotterdam”, Rotterdams Dagblad 21 januari 2002d

Fortuyn zoekt nu al excuses, Rotterdams Dagblad 22 januari 2002

Rotterdam wacht komst Fortuyn gelaten af, Financieel Dagblad 24 januari 2002

Leefbaar Rotterdam krijgt ook hulp van campagneleider Schnetz, Rotterdams Dagblad 26 januari 2002

Rotterdam tobt niet alleen niet met veiligheid, Financieel Dagblad 26 januari 2002

Unieke peiling moet bewoners naar de stembus lokken, Rotterdams Dagblad 29 januari 2002

‘De islam is een achterlijke cultuur’, De Volkskrant, 9 februari 2002

Schnetz legt werk als campagneleider neer, Rotterdams Dagblad 11 februari 2002a

Fortuyn ligt er bij Leefbaar Rotterdam nog niet uit, Rotterdam 11 februari 2002b

Leefbaar Rotterdam wil wel door met Fortuyn, Trouw 12 februari 2002

Fortuyn komt met eigen lijst, Rotterdams Dagblad 12 februari 2002

‘Fortuyn zaait haat in de stad’, Rotterdams Dagblad 16 februari 2002

Rotterdammer kan kiezen: veilig, veilig of veilig, Algemeen Dagblad 20 februari 2002

Zonder familie zou de lijst leeg zijn, NRC Handelsblad 23 februari 2002

Blokkade voor partij Fortuyn; PvdA en CDA niet in college met Leefbaar Rotterdam, Algemeen Dagblad, 26 februari 2002

Rotterdam is Bram Peper vergeten, NRC Handelsblad 4 maart 2002

Veiligheid het thema van de verkiezingen NRC Handelsblad, 4 maart 2002

Nu nog op de rode knop drukken, NRC Handelsblad 6 maart 2002

Rotterdam politieke proeftuin, Algemeen Dagblad 6 maart 2002

Nederland kijkt naar Rotterdam, Rotterdams Dagblad 6 maart 2002

Rotterdamse stem laat trend zien, De Volkskrant 30 april 2002

De erfenis van Den Uyl, Trouw 11 mei 2002

'Voor zijn volgelingen is Fortuyn de Messias', De Volkskrant 11 mei 2002

Het verschijnsel Fortuyn eindelijk bevredigend getypeerd, Trouw 16 november 2002

Onderzoeksrapportages

Centrum voor Onderzoek en Statistiek (2002), 'Analyse Gemeenteraadsverkiezingen Rotterdam 6 maart 2002'

Intraval (2000), 'Monitor Veiligheid Rotterdam 1999', uitgevoerd in opdracht van de gemeente Rotterdam

Intraval (2001), 'Monitor Veiligheid Rotterdam 2000' uitgevoerd in opdracht van de gemeente Rotterdam

Websites

Gemeentearchief Rotterdam: <http://www.gemeentearchief.rotterdam.nl>

Kiesraad: www.verkiezingsuitslagen.nl

Verkiezingsprogramma's

Leefbaar Rotterdam (2002), 'Leidraad voor een leefbaar Rotterdam 2002-2006', verkiezingsprogramma Leefbaar Rotterdam 2002-2006

Leefbaar Rotterdam (2006), 'Leefbaar Rotterdam doet wat Pim Fortuyn', verkiezingsprogramma Leefbaar Rotterdam 2006-2010

Partij voor de Arbeid (2002), 'Samen sterk. Zorgen met elkaar voor de toekomst van Rotterdam', verkiezingsprogramma Partij voor de Arbeid 2002-2006

Verslagen

Leefbaar Rotterdam (2001), verslag oprichtingsbijeenkomst d.d. 28 december 2001

Leefbaar Rotterdam (2002b), verslag vergadering d.d. 12 januari 2002